

دکتر علی حسین نجفی ابرند آبادی

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

سیاست جنایی سازمان ملل متحد

پښتونستان د علوم او انسانیت د مطالعاتو د فریښکې
پرتال جامع علوم انسانیت

طرح نوشتار

مقدمه

الف. سیاست کیفری و سیاست جنایی

ب. سیاست جنایی قبل از تشکیل جامعه ملل

ج. سیاست جنایی و جامعه ملل

د. سیاست جنایی و سازمان ملل متحد

ه. طرح پژوهش و نوشتار

مبحث نخست: مراجع مسؤول مطالعه، تدوین و پیشبرد سیاست جنایی

سازمان ملل متحد

گفتار نخست: ساختار مرکزی مراجع مسؤول سیاست جنایی سازمان ملل

متحد

الف. کمیسیون پیشگیری از جرم و عدالت کیفری

ب. بخش پیشگیری از جرم و عدالت کیفری

ج. کنگره های پنج سالانه پیشگیری از جرم و اصلاح بزهکاران

گفتار دوم: ساختار منطقه ای مراجع مسئول سیاست جنایی سازمان ملل متحد

الف. مؤسسات آموزشی- پژوهشی وابسته به سازمان ملل متحد

۱. مؤسسه بین منطقه ای تحقیقات درباره جرم و عدالت ملل متحد

۲. مؤسسات منطقه ای

ب. مؤسسات آموزشی- پژوهشی پیوسته به سازمان ملل متحد

مبحث دوم: ابزارها و اصول راهبر سیاست جنایی سازمان ملل متحد

گفتار نخست: پیشگیری از بزهکاری

الف. پیشگیری از بزهکاری عمومی

ب. پیشگیری از بزهکاری صغار

گفتار دوم: عدالت کیفری

الف. عدالت کیفری عمومی

۱. کیفر سالب آزادی

۱.۱. اصلاح و درمان بزهکاران

۱.۲. زندان زدایی / حبس زدایی

۲. حمایت از بزه دیدگان

ب. عدالت کیفری صغار

گفتار سوم: مشارکت مردم در سیاست جنایی

الف. مشارکت در پیشگیری

ب. مشارکت در عدالت کیفری

نتیجه گیری

مقدمه

الف. سیاست کیفری و سیاست جنایی

پدیده مجرمانه، یعنی بزه و لژمداری، همواره در نظم عمومی جوامع بشری ایجاد اختلال کرده است و امنیت جانی، مالی، معنوی، اقتصادی و سیاسی انسانها و دولتها را در معرض خطر قرار داده است. واکنش جوامع در مقابل این پدیده، ابتدا از طریق تدوین، وضع و اعمال روشها و ابزارهای قهرآمیز و سرکوبگر با توسل به نهادهای مختلف حقوق کیفری ابراز می شود. در این صورت سیاست مبارزه با پدیده مجرمانه که عمدتاً مجهز به ابزارهای کیفری است و رسالتهای «عبرت انگیزی» و «ارعاب انگیزی» را دنبال می کند، همان سیاست کیفری یا سیاست جزایی است که در واقع در قلمرو «سیاست حقوقی» هر دولت قرار می گیرد (مفهوم مضیق سیاست جنایی). لیکن دولتهای متحول و پویا، به ویژه پس از پایان جنگ جهانی دوم، برای مهلک بزهکاری، علاوه بر اعمال قواعد و نهادهای مختلف حقوق کیفری، از نهادهای سایر نظامهای حقوقی (حقوق اداری، حقوق مدنی، حقوق پزشکی، ...) و نیز از حقوق پیشگیری از جرم، به عنوان تأسیسی مستقل از بازدارندگی و پیشگیری عام و خاص ناشی از تدوین و اجرای نظام کیفری، استفاده می کنند. در این صورت سیاست

1. Penal policy/Criminal Justice policy.

مبارزه با پدیده مجرمانه دارای هسته‌ای مرکزی به نام نظام کیفری است، لیکن حول آن، حقوق پیشگیری و سایر نظامهای حقوقی نیز قرار دارد که «سیاست جنایی» یا سیاست کنترل (مهار)^۱ جرم را تشکیل می‌دهد (مفهوم موسع سیاست جنایی). سیاست جنایی، در این مفهوم گسترده، در قلمرو «سیاست اجتماعی» هر دولت قرار گرفته و متحول می‌شود که در واقع مفهوم موسع سیاست کیفری است. بدین ترتیب «سیاست کیفری» جزئی از سیاست جنایی تلقی می‌گردد.^۲

یکی از قلمروهای فعالیت و برنامه‌های تخصصی - فنی سازمان ملل متحد، سیاست جنایی، یعنی سیاستگذاری در زمینه مبارزه با بزهکاری، پیشگیری عام از بزهکاری، پیشگیری خاص از بزهکاری (اصلاح بزهکاران)، پیشگیری فنی یا وضعی از جرایم، اداره علمی و سنجیده مؤسسات زندان و حمایت از حقوق و منافع بزه‌دیدگان،... به عنوان استراتژی مطلوب سازمان ملل متحد برای دولتهای عضو در قلمرو بزهکاری است که «برنامه پیشگیری از جرم و عدالت کیفری» سازمان ملل متحد نام دارد. تنوع این برنامه بی‌تردید در تحول و توسعه مفهوم، ابزارها، جهت‌گیریها و قلمرو سیاست جنایی در سطح دولتهای عضو بی‌تأثیر نبوده است.

انقلاب و پیشرفتهای صنعتی و علمی، رشد پدیده شهرسازی و شهرنشینی، ایجاد تسهیلات تدریجی در امر ارتباطات، حمل و نقل کالاها و رفت و آمد انسانها میان کشورها سبب شده است که کشورها، به ویژه از نیمه دوم سده نوزدهم به این سو، با افزایش موج جرایم و اشکال نوین بزهکاری مواجه بشوند. شکست وسایل و نهادهای «حقوق کیفری کلاسیک» در امر مهار بزهکاران و عقب راندن موج بزهکاری، یعنی در واقع شکست نظام کیفری معمول، دانشمندان و دولتمردان - عمدتاً اروپایی - را بر آن داشت تا با مطالعات و تحقیقات و برنامه ریزیهای خود

2. Criminal policy/ Crime control policy/ Politics of crime control

۳. برای اطلاعات بیشتر رک: نجفی ابرندآبادی (علی حسین)، «از سیاست کیفری تا سیاست جنایی» (پیشگفتار مترجم)، لازرژ (کریستین)، سیاست جنایی، برگردان نویسنده، انتشارات یلدا، تهران، پاییز ۱۳۷۵.

از یک سو، ماهیت و علل ارتکاب جرم را مطالعه کنند و از سوی دیگر، برای کنترل بزهکاری، راههای مؤثرتری با همکاری یکدیگر بیابند.

تلاش و مطالعات دانشمندان و تعمیم روشهای علمی-تجربی به مطالعه پدیده‌های انسانی-اجتماعی منجر به پیدایش رشته‌ای در اواخر سده نوزدهم در علوم انسانی گردید که «جرم‌شناسی»^۴ نامیده شد. گسترش تحقیقات و مطالعات جرم‌شناختی و نشر یافته‌های آنها از طریق برگزاری کنگره‌های بین‌المللی انسان‌شناسی جنایی و جرم‌شناسی، به تدریج تحولات عظیمی را در حقوق جزای کلاسیک و رویکرد سنتی و کلاسیک نسبت به جرم و مجرم به وجود آورد، و موجب شد تا ذهن قانونگذاران و مسؤولان سیاست جنایی درباره جنبه‌های مختلف پدیده مجرمانه، به ویژه راجع به بزهکاران، نسبت به گذشته روشنتر شود.

ب. سیاست جنایی قبل از تشکیل جامعه ملل

دولتمردان و کارشناسان دولتی نیز با برگزاری همایش‌های بین‌المللی، ضمن ارائه آمار جرایم، وضعیت زندانها و سیاست مبارزه با بزهکاری در کشورهای متبوعشان، برآن شدند تا از تجارب یکدیگر و یافته‌های علمی در جهت تدوین و تنظیم سیاست جنایی سنجیده استفاده کرده و همکاری متقابل را در این قلمرو ارتقاء بخشند. «کنگره بین‌المللی پیشگیری و سرکوبی جرم» که در سال ۱۸۷۲ در لندن تشکیل شد، نتیجه این تفکر و از مشهورترین این گردهمایی‌ها محسوب می‌شود. در این کنگره موضوعاتی چون اداره زندانها، یافتن تدابیر جایگزین برای کیفر سالب آزادی، روشهای بازپذیر ساختن اجتماعی بزهکاران، اصلاح اطفال و نوجوانان بزهکار، تهیه و تنظیم معاهده نمونه برای استرداد مجرمین و بالاخره فراهم کردن زمینه مجازات «بزهکاران سرمایه‌دار» یا سرمایه‌داران بزهکار- که بعدها ادوین ساترلند، جامعه‌شناس و جرم‌شناس

۴. برای اطلاعات بیشتر درباره جرم‌شناسی رک: گسن (ریموند)، مقدمه‌ای بر جرم‌شناسی، ترجمه دکتر مهدی کی‌نیا، ناشر: مترجم، ۱۳۷۰؛ پرادل (ژان)، تاریخ اندیشه‌های کیفری، ترجمه نجفی ابرندآبادی، انتشارات دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۷۳.

آمریکایی، آنان را بزهکاران یقه سفید^۴ نامید. به طور مفصل مورد بحث و تبادل نظر قرار گرفت.

از جمله نتایج این کنگره بین المللی، تأسیس «کمیسیون بین المللی زندانها» در سال ۱۸۷۵ بود. این کمیسیون که ارگانی بین الدولی محسوب می شد، مسؤول برگزاری کنگره های پنج سالانه ای گردید که باید به مسائل کیفری و زندانها، و به ویژه به تهیه و تنظیم قواعد اساسی یا قواعد حداقلی راجع به اصلاح بزهکاران و جمع آوری آمار بین المللی زندانیان می پرداخت. بیش از یک دهه پس از ایجاد کمیسیون بین المللی زندانها، شکل بین المللی دیگری به نام «اتحادیه بین المللی حقوق کیفری»^۵ به ابتکار سه دانشمند بلژیکی، هلندی، آلمانی یعنی آدولف پرینس، وان هامل و فون لیست در سال ۱۸۸۹ تأسیس گردید که در کنار آن کمیسیون، نقش مهمی را در توسعه مطالعات علمی و نشر اندیشه های جدید در قلمرو سیاست جنایی در سطح بین المللی ایفا کرد. لیکن با تأسیس جامعه ملل، فعالیت کمیسیون بین المللی زندانها، به لحاظ رشد میزان جرایم در کشورها، مخصوصاً در کشورهای صنعتی غرب، شناخت بیشتر کشورها از کمیسیون و اقدامهایش و نیز تشویق و حمایت جامعه ملل از کمیسیون وسیعتر گردید.

ج. سیاست جنایی و جامعه ملل

اگرچه ایجاد جامعه ملل و تأسیس دیوان دائمی دادگستری بین المللی در سال ۱۹۲۰، گامی مهم در جهت وضع و تدوین قواعد و مقررات حقوق بین الملل جزا محسوب می شود، لیکن جامعه ملل برای تدارک و تنظیم اصول اساسی و جهت گیری های اصلی سیاست جنایی برای دولتهای عضو، ترویج آن در سطح بین المللی و ارتقاء همکاری هماهنگ دولتها، اقدام

5. Sutherland (E.H.), Cressey (Donald R.), Principles of criminology, Chicago- Philadelphia - New - york, J.B. Lippincott company, 1960.

۴. در این مورد رک: نجفی ابرنآبادی (علی حسین)، نقش مطالعات و یافته های جرم شناسی در تحولات حقوق کیفری و سیاست جنایی، مجله تحقیقات حقوقی، دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی، شماره ۱۳-۱۴ سال ۱۳۷۲-۱۳۷۳، ص ۵۵۷ و بعد.

محسوسی انجام نداد و با تصویب قطعنامه‌ای در سال ۱۹۳۳ اعلام نمود که در زمینه حقوق زندانیان و نحوه اداره مؤسسات زندان و مسائل کیفری باید از اقدامها، کمک و تجارب کمیسیون بین المللی زندانها استفاده کرد.^۷ بدین ترتیب بود که جامعه ملل اقدامهای مختصری در قلمرو مورد بحث، انجام داد؛ به عنوان نمونه، مجموعه قواعد و مقررات راجع به اصلاح زندانیان را که آن کمیسیون تهیه کرده بود، در سال ۱۹۳۴ به تصویب رسانید و از دولتهای عضو خود خواست که مفاد آن را در تدوین یا به هنگام تجدیدنظر در ابزارهای سیاست جنایی خود مورد توجه قرار دهند، در اجرای آن بکوشند و گزارش مربوط به نتایج اعمال و اجرای آن را ارائه دهند؛ بعضی از کتابها و نشریه‌های که سازمانهای فنی تخصصی در زمینه سیاست جنایی و آمار جنایی تهیه کرده بودند را چاپ و منتشر کرد؛ با کمک و همکاری کمیسیون بین المللی زندانها و به مناسبت مطالعات مربوط به حمایت از کودکان، جنبه‌های مختلف بزهکاری اطفال و نوجوانان را مورد مطالعه و بررسی قرار داد؛ و سرانجام جامعه ملل در پنجمین کمیسیون خود موضوعاتی را مطرح کرد که می‌توان بعضی از آنها را «جهت‌گیریهای سیاست جنایی» تلقی کرد: حمایت از حقوق و آزادی شهروندان، تضمین محاکمه عادلانه کیفری، پیش‌بینی و ایجاد فضا و شرایط انسانی در زندانها و اولویت دادن به امر اصلاح محکومین زندانی.

آغاز جنگ جهانی دوم در سال ۱۹۳۹ فعالیت‌های جامعه ملل را متوقف کرد، بدون اینکه جامعه مزبور توانسته باشد در دوران حیات خود، اصول و ابزارهای یک «سیاست جنایی» الگورا برای کشورهای عضو تنظیم و تصویب نماید. لیکن جامعه ملل همواره حامی و مشوق اقدامهای کمیسیون بین المللی زندانها بوده است. این اقدامها عمدتاً عبارت بودند از برگزاری کنگره‌های پنج سالانه بین المللی زندانها بین سالهای ۱۸۸۵ و ۱۹۱۰ و سپس ۱۹۲۵ و ۱۹۳۵ از یک سو، ترغیب و تشویق دولتهای عضو در انجام اصلاحات کیفری در مقررات و نحوه اداره زندانها از سوی دیگر.

7. Secrétariat (Le), L'oeuvre des Nations- Unies dans le domaine de la prévention du crime et du traitement des délinquants" in Revue Internationale de la politique criminelle, OUN (UN), N° 1, 1952, PP. 3-4

عنوان این کمیسیون در آخرین کنگره، یعنی در سال ۱۹۳۵، به «کمیسیون بین المللی کیفری و زندانها»^۸ تغییر یافت، و بدین ترتیب دامنه فعالیتهايش جنبه های مختلف حقوق کیفری را دربرگرفت. با پایان جنگ جهانی دوم و تأسیس سازمان ملل متحد، فعالیتهاى بین المللی گذشته در زمینه تدوین اصول اساسی و ابزارهای سیاست جنایی هماهنگ برای کشورهای عضو ادامه یافت، لیکن مسؤولیتش را سازمان جدیدالتأسیس برعهده گرفت.

د. سیاست جنایی و سازمان ملل متحد

سازمان ملل متحد، اندکی پس از تأسیس، تصمیم گرفت که از تلاشهای جامعه ملل و به ویژه از تجارب و اطلاعات و نیز قواعد و مقرراتی که کمیسیون بین المللی کیفری و زندانها در طول حدود سه ربع قرن، جمع آوری و تدوین کرده بود، برای تدوین ابزارهای مختلف سیاست جنایی استفاده کند، تا دولتهای عضو بتوانند نظام های حقوقی کیفری و غیرکیفری، نظام پیشگیری از جرم و اصلاح مجرمین معمول در کشورهای خود را تنظیم، ارزیابی و هماهنگ نمایند. زیرا کمیسیون مسائل اجتماعی این سازمان اعتقاد داشت که «بزهکاری به تاروپود جوامع بشری لطمه و صدمه می زند، مانعی در سر راه توسعه اقتصادی و اجتماعی کشورهاست و منابع انسانی و مالی عظیم جامعه بشری را از مسیر عادی خود منحرف می کند و بنابراین پیشگیری از جرایم و اصلاح بزهکاران در واقع مقوله ای از سیاست اجتماعی می باشد»^۹ و بدین سان، تدوین اصول اساسی و ابزارهای سیاست جنایی و نیز پیشبردش در سطح کشورهای عضو باید از جمله مأموریتها و وظایف پیش بینی شده سازمان ملل متحد در منشور تلقی

8. Cf. Bolle (P.-H.), IPPF "Activities of the International penal and Penitentiary foundation, in The contributions of specialized Institutes and Non-Governmental Organizations to the United Nations Criminal Justice Program, Martinus Nijhoff publishers, The Hague, 1995, pp. 295-304.

9. OUN (UN), Prévention du crime aux Nations- Unies, 1991, p. 33.

شود.

در مقدمه منشور سانفرانسیسکو، به تعهدات دولتهای عضو در قلمرو تحقق پیشرفتهای اقتصادی و اجتماعی و نیز توسل آنها به نهادهای بین المللی برای هموار کردن راه ترقی اقتصادی و اجتماعی تمام ملل اشاره شده است؛ سپس بند ۳ ماده ۱ منشور یکی از وظایف چهارگانه سازمان ملل متحد را چنین تعیین کرده است: «حصول همکاری بین المللی در حل مسائل بین المللی که دارای جنبه های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی یا بشردوستانه است، و در پیشبرد و تشویق احترام به حقوق بشر و آزادیهای اساسی برای همه بدون تمایز از حیث نژاد، جنس، زبان یا مذهب». " به موجب بند ۵ ماده ۵۵، سازمان ملل متحد خود را موظف می داند که حل مسائل اقتصادی، اجتماعی، بهداشتی و مسائل مربوط به آنها را تشویق و ترغیب نماید؛ و سرانجام با همین دیدگاه است که مجمع عمومی در ماده ۲۸ اعلامیه جهانی حقوق بشر ۱۹۴۸ مقرر می دارد که: هرکس حق دارد برقراری نظمی را بخواهد که از لحاظ اجتماعی و بین المللی، حقوق و آزادیهای را که در این اعلامیه ذکر گردیده است تأمین کند و آنها را به مورد عمل بگذارد."

پیام منشور سانفرانسیسکو و اعلامیه جهانی حقوق بشر در قلمرو سیاست جنایی را می توان چنین تعبیر کرد: از آنجا که اعمال مجرمانه از جمله اعمالی است که امنیت جانی، مالی، معنوی و سیاسی اشخاص و جوامع و دولتها را مختل می نماید، بنابراین باید شیوه ها و وسایل مؤثر برای مهارشان را تدارک دید تا بستر صلح و امنیت برای شکوفایی استعدادها

۱۰. گفتنی است که اگرچه این دیدگاه در بین نمایندگان طرفداری بیشتری داشت و بنابراین سبب آغاز فعالیتهای سازمان ملل متحد در این قلمرو گردید، لیکن عده ای از آنان معتقد بودند که بزهکاری مسأله ای صرفاً «حقوقی» و مربوط به نظم داخلی کشورهاست. و بنابراین به موجب پاراگراف ۷ ماده ۲ منشور در صلاحیت سازمان جهانی نیست.

۱۱. برای دیدن متن فارسی منشور رک. کلییار (آلبر)، سازمانهای بین المللی، ترجمه دکتر هدایت الله فلسفی، نشر فاخته، ۱۳۷۱، ص ۷۲۳ و بعد.

۱۲. برای اطلاع از متن کامل اعلامیه جهانی حقوق بشر، رک. نشریه دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، شماره ۲۷، سال ۱۳۷۰، ص ۱۲۳ و بعد.

و خلاقیت‌های بشری و نیز زمینه پیشرفت‌های اقتصادی و اجتماعی کشورها فراهم گردد.

بدین ترتیب، مجمع عمومی بر آن شد تا نهادهای خاصی را به عنوان مراجع مسؤول مطالعه، تدارک و تنظیم اصول راهبر سیاست جنایی سازمان ملل متحد و پیشبرد، ترویج و اعمال آنها در سطح کشورهای عضو ایجاد نماید. این مراجع از بدو تأسیس تاکنون موفق شده‌اند که با همکاری نمایندگان دولتهای عضو سازمان ملل متحد و نیز با بهره‌گیری از کارشناسان پلیسی، قضایی، اجرایی، حقوقی و جرم‌شناسی، اصول راهبردی برنامه سازمان را در قلمرو پیشگیری از جرم و عدالت کیفری به تدریج، تدوین و متحول سازند و خط‌مشی دولتها در زمینه کنترل جرم را تحت تأثیر قرار دهند.

ه. طرح پژوهش و نوشتار

در این نوشتار که به مناسبت پنجاهمین سالگرد تأسیس سازمان ملل متحد تهیه و ارائه می‌شود، برآنیم تا جنبه‌های مختلف سیاست جنایی این سازمان را که در طول دهه‌های گذشته تدوین و تنظیم شده است، به طور کلی مطالعه و تحلیل کنیم. زیرا فعالیتها و سیاستگذاری‌های سازمان ملل متحد در قلمرو بزهکاری و طرق گوناگون مهار آن کمتر موضوع مطالعات و پژوهشهای مستقل علمی واقع شده و حتی می‌توان گفت که این فعالیتها نه فقط در کشور ما، بلکه در سطح کشورهای دیگر نیز - نسبت به سایر اقدام‌ها و فعالیت‌های این سازمان - «ناشناخته» باقی مانده است.^{۱۳} نوشتار حاضر در دو مبحث ابتدا مراجع مسؤول مطالعه، تدوین و پیشبرد

۱۳. گفتنی است که بنازگی تعدادی از استادان و متخصصان اروپایی و آمریکایی به مناسبت پنجاهمین سالگرد تأسیس سازمان ملل متحد و در مقام تجلیل از آدولفور بیا دی آرژانتین Adolfo Beria- di Argentine (دادستان دادگاه استان شهر میلان - ایتالیا) طی مقالاتی به جنبه‌های مختلف سیاست جنایی ملل متحد پرداخته‌اند. رک:

Bassionuni (chérif)- Ed; The contributions of specialized Institutes and Non-Governmental organizations to the United Nations Criminal justice Program, Kluwer law international, The Hague, 1995

سیاست جنایی سازمان ملل متحد و سپس ابزارها و اصول راهبر سیاست جنایی این سازمان را مورد بررسی قرار می دهد.

مبحث نخست

مراجع مسؤول مطالعه، تدوین و پیشبرد سیاست جنایی

سازمان ملل متحد

کمیسیون بین المللی کیفری و زندانها تا قبل از تشکیل سازمان ملل متحد، با حدود ۷۵ سال سابقه کار عملاً تنها مرجع بین الدولی بوده که برای تدوین جنبه های مختلف سیاست جنایی مؤثر و هماهنگ برای کشورهای جهان و به ویژه دولتهای عضو خود تلاش نموده است. لیکن این کمیسیون، علی رغم تجارب زیاد در قلمرو مطالعه جرم و مجازات و پیشگیری از بزهکاری و اصلاح مجرمین، در دوران حاکمیت نازی ها در آلمان و فاشیستها در ایتالیا از دیدگاههای خاص و نژاد پرستانه و سرکوبگرانه آنان در مورد علل زیست شناختی جرم و نحوه مبارزه با بزهکاران طرفداری کرد، به طوری که در آخرین کنگره خود که در سال ۱۹۳۵ در شهر برلین برگزار شد، موضوعات مورد بحث و جلساتش تحت تأثیر نظرات کارشناسان، حقوقدانان، جرم شناسان و دولتمردان نازی هدایت گردید و بدین ترتیب بی طرفی کمیسیون خدشه دار شد. " علت عمده این تغییر

→
همچنین رک:

Lopez- Rey (Manuel), A guide to united Nations Criminal policy, Gower, London, 1985.

گفتنی است که بتازگی جنبه های مختلف برنامه پیشگیری از جرم و عدالت کیفری «ملل متحد» به عنوان موضوع پایان نامه های تحصیلی دوره کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم شناسی بوسیله دانشجویان این دوره در دانشکده های حقوق تهران انتخاب و از بعضی از آنها دفاع نیز شده است، رک: عالمی (زهره)، سیاست جنایی سازمان ملل متحد و گرایش پیشگیری آن، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد مرکز، مرداد ۱۳۷۵.

14. OUN (UN), L'organisation des Nations- Unies et la prévention du crime New york, 1995, p.2.

سیاست، آن بود که قدرتهای محور، بخش اعظم بودجه کمیسیون را تأمین می کردند.

به همین جهت، سازمان ملل متحد حاضر نشد فعالیتهای خودش را در زمینه سیاست جنایی در ارتباط و همکاری مشترک با کمیسیون آغاز کند و نهایتاً طی توافق، که در قالب قطعنامه (V) ۴۱۵ اول دسامبر ۱۹۵۰ به تصویب مجمع عمومی رسید، کمیسیون بین المللی کیفری و زندانها^{۱۵} منحل شد و کلیه آرشوها و وظایفش در این قلمرو به سازمان ملل متحد منتقل و محول گردید.

اگرچه سازمان ملل متحد برای آغاز فعالیتهای و مطالعات خود در زمینه بزهکاری و نحوه مهار آن از خط مشی، تحقیقات، تجارب و قواعد و مقررات تدوین شده در کمیسیون و تا اندازه ای جامعه ملل استفاده کرده و الهام گرفته است (مثلاً در قلمرو مبارزه با روسپیگری، خرید و فروش انسان، انتشار صور قبیحه، بزهکاری اطفال و نوجوانان...)، لیکن با دیدگاه، جهت گیری ها و در چارچوب کاملاً متفاوتی نسبت به گذشته کار خود را آغاز کرد؛ زیرا ۱- از نظر کمیسیون موقت مسائل اجتماعی سازمان ملل متحد، جرم پدیده ای کلی است و نه مجموعه مسائل مختلف و بنابراین راه حل آن را باید از طریق برنامه ریزی و سیاستگذاری در قلمرو اجتماعی جستجو کرد؛ ۲- برداشتی که در گذشته در سطح بین المللی از جرم وجود داشته است بیانگر دیدگاه جامعه ای بین المللی کاملاً متفاوت از جامعه جهانی است که پس از پایان جنگ جهانی دوم، به دنبال تغییرات عمیق ملی و بین المللی، بوجود آمده است؛ ۳- ظهور اشکال نوین بزهکاری، افزایش جرایم سازمان یافته و جرایم یقه سفیدها و نیز افزایش سریع بزهکاری فراملی در جهان، به لحاظ تغییرات اجتماعی و اقتصادی و

۱۵. به موجب این توافق، کمیسیون تصمیم گرفت از یک سو، فعالیتهای خود را به عنوان یک نهاد بین الدولی در اول اکتبر ۱۹۵۱ متوقف کند و از سوی دیگر، با توجه به اساسنامه اش، فعالیتهای علمی خود را در قالب «بنیاد بین المللی کیفری و زندانها» از ۶ ژوئیه ۱۹۵۱ به عنوان سازمانی خصوصی که در سوئیس ثبت شده است آغاز کند. مرکز این بنیاد هم اکنون در برلین (آلمان) واقع است. رک:

OUN, La fondation internationale pénale et pénitentiaire in Revue Internationale de la Politique-Criminelle, N° 31, p. 55 et s.

فرهنگی، سیمای بزهکاری و بزهکاران را نسبت به گذشته تغییر داده است. ۴- و سرانجام مکاتب و آموزه های جدیدی که از سالهای ۱۹۴۰ میلادی در قلمرو حقوق جزا و جرم شناسی به ویژه در اروپا پدیدار شد، جملگی به عنوان واکنش علیه سیاست جنایی سرکوبگرانه و غیرانسانی معمول در گذشته، از سیاست جنایی انسان گرا و قانونمند با تأکید بر گرایش پیشگیری از جرم و اصلاح مجرمین حمایت می کردند.

سازمان ملل متحد، با توجه به دیدگاه خاص خود از جرم و نحوه کنترل آن و نیز با توجه به فضای اجتماعی- سیاسی- اقتصادی حاکم بر جامعه بشری بعد از جنگ جهانی دوم، جهات اصلی فعالیت خودش را، به عنوان سازمانی جهانی- که به جهاتی که در مقدمه همین نوشتار آمده- نقش رهبری را در قلمرو سیاست جنایی پذیرفته است، تعیین نمود:

برگزاری کنفرانسهای منطقه ای و بین المللی، تعیین و تدوین اصول راهبر و رهنمودها در قلمرو عدالت کیفری و پیشگیری از جرم و اصلاح مجرمین برای کشورهای عضو، جلب همکاری وسیع و مؤثر نهادهای تخصصی کیفری و جرم شناختی، ایجاد و سازمان دهی گروههای فعالیت منطقه ای تخصصی، ارائه خدمات فنی در قلمرو سیاست جنایی به کشورهای عضو متقاضی، نشر دست کم یک مجله تخصصی در زمینه سیاست جنایی^{۱۶} که در نهایت هدف هماهنگ سازی خط مشی های کنترل جرم را در کشورها دنبال نماید. برای انجام این مهم، سازمان ملل متحد ابتدا به تأسیس مراجع مرکزی که بیشتر در زمینه های سیاستگذاری، تصمیم گیری و اجرایی فعالیت می کنند (گفتار اول) اقدام کرد و سپس مؤسسات منطقه ای را که بیشتر جنبه علمی- پژوهشی- آموزشی دارند و- با توجه به تحولات آمار بزهکاری و اشکال جدید آن و شیوه های نوین ارتکاب جرایم در مناطق مختلف جهان- در جهت غنی و روز آمد کردن ابزارها و جهت گیریهای سیاست جنایی ملل متحد فعالیت دارند (گفتار دوم) به طور تدریجی ایجاد کرد.

16. Lopez -Rey y Arrojo (Manuel), "Les Congrès quinquennaux des Nations Unies pour la prévention du crime et le traitement des délinquants" in Revue Internationale de la Politique Criminelle, n° 34, 1978, P. 4.

گفتار نخست

ساختار مرکزی مراجع مسؤول سیاست جنایی سازمان ملل متحد

توافق میان سازمان ملل متحد و کمیسیون بین المللی کیفری و زندانها تحت عنوان طرح ادغام در اول دسامبر ۱۹۵۰ مورد تصویب مجمع عمومی قرار گرفت. این طرح به لحاظ برنامه ها و تدابیری که باید به وسیله سازمان ملل متحد پیش بینی و اتخاذ گردد، به عنوان سند اصلی ساختار ارگانیک و فعالیتهای این سازمان در زمینه سیاست جنایی محسوب می گردد.^{۱۷} برنامه ریزی و سیاستگذاری در این قلمرو از همان آغاز تحت نظر و هدایت ارگانهای مرکزی سازمان ملل متحد یعنی مجمع عمومی، شورای اقتصادی و اجتماعی، شورای امنیت، شورای قیمومت (سرپرستی) و دبیرخانه انجام شد، که در بین آنها شورای اقتصادی و اجتماعی و در نهایت مجمع عمومی نقش عمده را ایفا می نمایند.

دو مرجع تخصصی در ساختار ملل متحد، مستقیماً مسؤول برنامه ریزی، سیاستگذاری و اجرای دیدگاههای این سازمان در قلمرو سیاست جنایی در سطح کشورهای عضو می باشند: اول کمیسیون پیشگیری از جرم و عدالت کیفری (الف) که اجلاسهای خود را در وین برگزار می کند؛ و دوم بخش پیشگیری از جرم و عدالت کیفری (ب) که مقر آن در دفتر سازمان ملل متحد در وین واقع است. افزون بر این باید به نهاد کنگره های پنج سالانه «پیشگیری از جرم و اصلاح مجرمین» ملل متحد (ج) اشاره کرد که به همراه این دو مرجع، دستاوردهای مطالعاتی و پیشنهادهای مختلف را در معرض تبادل نظر، قضاوت، بررسی و تصویب نمایندگان تام الاختیار دولتهای عضو قرار می دهد.

الف. کمیسیون پیشگیری از جرم و عدالت کیفری^{۱۸}

پس از انتقال عملی آرشیوها و تمرکز وظایف کمیسیون بین المللی کیفری و زندانها در سازمان ملل متحد، مجمع عمومی طی قطعنامه ای در

17. Secrétariat (Le), L'oeuvre des Nations- Unies dans le domaine de la prévention du crime et du traitement des délinquants op. cit., p. 15.

18. The Commission on crime prevention and criminal Justice

سال ۱۹۵۰، ایجاد کمیته مشورتی خاصی، متشکل از هفت کارشناس را که عمدتاً در زمینه حقوق جزا و جرم شناسی شهرت جهانی داشتند توصیه نمود. وظیفه این کارشناسان مطالعه و تنظیم برنامه های ضروری برای بررسی مسأله پیشگیری از جرم و اصلاح بزهکاران در سطح بین المللی و نیز انشاء اصول راهبر و خط مشی عملی برای دولت های عضو در این قلمرو و سرانجام ارائه گزارش به دبیرکل تعیین شد. شورای اقتصادی و اجتماعی تعداد اعضای کمیته را در سال ۱۹۶۵ به ده نفر رسانید و عنوان کلی اش را به عنوانی تخصصی و «جهت دار»، یعنی «کمیته مشورتی کارشناسان در قلمرو پیشگیری از جرم و اصلاح بزهکاران» تغییر داد. گزینش این عنوان برای کمیته، خود دلالت بر آن داشت که سیاست جنایی مطلوب و آرمانی سازمان ملل متحد برای دولت های عضو، قبل از اینکه بر مجازات و نظام کیفری مبتنی باشد، پیشگیری از جرم را به عنوان ابزاری مستقل و مؤثر در کنار نظام کیفری می پذیرد و اصلاح بزهکاران را به عنوان جهت اصلی فعالیت و کارکرد مؤسسات زندان که وابسته به نظام کیفری است توصیه می کند.

در اعلامیه چهارمین کنگره پیشگیری از جرم و اصلاح بزهکاران سازمان ملل متحد که در سال ۱۹۷۰ برای نخستین بار خارج از اروپا، یعنی در شهر کی اتو (Kyoto) ژاپن، با حضور نمایندگان ۸۵ دولت برگزار شد، پیشنهاد شد که با توجه به میزان روبه رشد بزهکاری در کشورهای و تشدید آثار سوء آن بر فرآیند توسعه اقتصادی-اجتماعی این قبیل کشورها، سازمان ملل متحد و سایر سازمان های بین المللی باید اولویت را به تقویت همکاری بین المللی در زمینه پیشگیری از جرم بدهند و به ویژه، ترتیبی اتخاذ کنند تا کمک های فنی مؤثر در اختیار کشورهای خواهان تدوین و روز آمدن کردن برنامه های عملی شان در مبارزه با جرم و اصلاح بزهکاران قرار داده شود^{۱۹}

شورای اقتصادی اجتماعی بر اساس این پیشنهاد، و به موجب قطعنامه (L) ۱۵۸۴ در سال ۱۹۷۱، «کمیته پیشگیری از جرم و مبارزه با

19. OUN (UN), L'organisation des Nations Unies et la prévention du crime, op. cit., pp. 35-36

بزهکاری»^{۲۰} را جانشین «کمیته مشورتی کارشناسان در قلمرو پیشگیری از جرم و اصلاح بزهکاران» نمود و تعداد اعضای آن را به پانزده کارشناس رسانید. از آن تاریخ، به موازات گسترش فعالیتهای سازمان ملل متحد در قلمرو سیاست جنایی که عمدتاً از یک سو، از نوسانات کمی و کیفی قابل توجه در میزان و اشکال بزهکاری در کشورها و از سوی دیگر، از افزایش تعداد دولتهای عضو سازمان ناشی می شد، تعداد اعضای کمیته پیشگیری از جرم و مبارزه علیه بزهکاری،^{۲۱} اساسنامه و مسؤولیتهایش به تدریج تغییر و افزایش یافت، به طوری که در سال ۱۹۹۱ این کمیته دارای بیست و هفت عضو گردید. این تعداد از میان کارشناسان معرفی شده به وسیله دولتها و به اعتبار تخصص و تجربه شان در قلمروهای علم اداره زندانها و کیفرشناسی، جرم شناسی و حقوق جزا، جامعه شناسی، اقتصاد و وکالت و قضاوت توسط شورای اقتصادی و اجتماعی انتخاب می شدند. وظایف کمیته به این شرح تعیین شده بود: ۱- تدوین برنامه های همکاری بین المللی برای تصویب در مراجع صلاحیتدار سازمان ملل متحد؛ ۲- پیشبرد امر تبادل اطلاعات تجربی و توجه به مسائل حرفه ای که می تواند در همکاری بین المللی مؤثر باشد؛ ۳- هماهنگی فعالیتهای ارگانهای مختلف سازمان ملل متحد درباره پیشگیری از جرم، مبارزه با بزهکاری و اصلاح بزهکاران؛ ۴- ارائه نظرات مشورتی عمومی به دبیرخانه برای تدوین برنامه مورد نظر؛ ۵- برگزاری کنگره های پنج سالانه پیشگیری از جرم و اصلاح بزهکاران؛ ۶- تهیه پیش نویسهای متون مختلف راجع به اصول راهبر

۲۰. گفتنی است که عنوان این کمیته به زبان انگلیسی به شرح زیر ذکر شده است: کمیته پیشگیری از جرم و کنترل یا: The Committee on crime Prevention and control برای اطلاعات بیشتر رک:

Mueller (Adler and G.O.W.), A very personal and family history of the United Nations crime prevention and Criminal Justice Branch, in Bassiouni (cherif) [editor], op. cit. p. 8-9.

۲۱. برای اطلاعات بیشتر در مورد کمیته، رک:

Clifford (William), Le Comité pour la prévention du crime et la lutte contre la délinquance in Revue Internationale de la Politique Criminelle. n° 34, 1978, pp.11-19.

و اسناد بین المللی مربوط به سیاست جنایی برای طرح و تصویب در کنگره های پنج سالانه.^{۲۲}

در جریان هشتمین کنگره پیشگیری از جرم و اصلاح بزهکاران که در سال ۱۹۹۰ در هاوانا (کوبا) برگزار شد، به مناسبت بررسی برنامه سازمان ملل متحد در زمینه بزهکاری و عدالت کیفری، شرکت کنندگان به بررسی گزارش کمیته پیشگیری از جرم و مبارزه با بزهکاری پرداختند. این گزارش و مباحثه های مربوط به آن نشان داد که همه دولتها از افزایش بزهکاری و ظهور اشکال نوین جرایم سازمان یافته نگرانند و مایلند که سازمان ملل متحد نقش فعالتری در مبارزه با بزهکاری و پیشبرد همکاری بین المللی در این مورد ایفا کند. همچنین در این گزارش تأکید شده بود که تشکیلات و حوزه فعالیت های کمیته باید توسعه یابد و تقویت شود، تا بتواند پاسخگوی نیازهای دولتهای عضو باشد. بنابر توصیه کمیته، کنگره قطعنامه ای را تصویب کرد و طی آن ایجاد یک «گروه کاری بین الدول» را، به منظور انشاء پیشنهادهای مربوط به پیشگیری از جرم و عدالت کیفری، خواستار شد.^{۲۳}

این پیشنهاد مورد تصویب مجمع عمومی قرار گرفت و به دنبال آن، گروه کاری بین الدول را با ۲۹ عضو تشکیل داد.

این گروه در سال ۱۹۹۱ پیشنهاد نمود که «کمیته پیشگیری از جرم و مبارزه با بزهکاری» منحل و به جای آن «کمیسیون پیشگیری از جرم و عدالت کیفری» ایجاد گردد.

گزارش گروه کاری بین الدول به اجلاس وزراء «درباره ساختار و فعالیتهای برنامه ملل متحد برای پیشگیری از جرم و عدالت کیفری» - که بین ۲۱-۲۳ نوامبر ۱۹۹۱ در پاریس تشکیل شد و در آن ۱۰۷ هیأت نمایندگی از کشورهای مختلف و نمایندگان چندین سازمان غیردولتی و

22. ONU (UN), Prévention du crime et Justice Pénale, Bulletin d'information, Vienne, N^{OS} 20/211, 1993, p. 10; OUN (UN), Prévention du crime aux Nations Unies, op. cit., p. 35.

23. ONU (UN), L'organisation des Nations Unies et la Prévention du Crime, op. cit., p. 31-32

بین‌الدولی شرکت کرده بودند - ارائه شد.

اجلاس ضمن بررسی مسائل مربوط به افزایش بزهکاری، جهانی شدن این پدیده، افزایش جرایم اقتصادی و بزهکاری خشونت‌آمیز، تراکم کار دادگاهها و پلیس، تورم جمعیت کیفری، احساس ناامنی مردم، برنامه سازمان نوین ملل متحد در قلمرو سیاست جنایی را تصویب نمود و به همین مناسبت پیشنهاد ایجاد «کمیسیون پیشگیری از جرم و عدالت کیفری» را نیز تصویب کرد.

متعاقب آن، مجمع عمومی به موجب قطعنامه ۴۶/۱۵۲ مورخ ۱۸ دسامبر ۱۹۹۱ از شورای اقتصادی و اجتماعی خواست تا «کمیته پیشگیری از جرم و مبارزه بزهکاری» را منحل نماید و به جای آن «کمیسیون پیشگیری از جرم و عدالت کیفری» را به وجود آورد. شورای اقتصادی و اجتماعی طی قطعنامه شماره ۱/۱۹۹۲ مورخ ۶ فوریه ۱۹۹۲، با توجه به قطعنامه مجمع عمومی، تأسیس کمیسیون پیشگیری از جرم و عدالت کیفری را به عنوان یکی از کمیسیونهای فنی خود تصویب کرد.

این کمیسیون جنبه بین‌الدولی دارد، زیرا اعضای آن به تعداد چهل نفر از میان نمایندگان دولتهای عضو سازمان ملل متحد و براساس اصل توزیع جغرافیایی کشورها برای مدت سه سال انتخاب می‌شوند. بدین ترتیب از این پس نمایندگان مستقیم دولتها (و نه کارشناسان و متخصصین آن طور که در کمیته عمل می‌شد) عضو کمیسیون هستند که باید رئوس برنامه‌ها و فعالیتهای سازمان ملل متحد را در زمینه سیاست جنایی بررسی، تعیین و تصویب کنند. با این ترکیب، در واقع سازمان ملل متحد امیدوار است که استقبال کشورها از رهنمودها و اصول راهبر تدوین شده درباره پیشگیری از جرم و عدالت کیفری و اعمال آنها به وسیله مسؤولان سیاست جنایی دولتها بیشتر و به طور گسترده تری انجام پذیرد. زیرا حضور نمایندگان منتخب دولتهای عضو ملل متحد باعث می‌شود که دیدگاههای آنها در مقوله کنترل جرم در نهایت در اسناد و مدارک مربوط منعکس گردد.

مسئولیت‌های کمیسیون پیشگیری از جرم و عدالت کیفری را می‌توان

چنین خلاصه کرد:

۱. بررسی و تدوین برنامه سازمان ملل متحد برای پیشگیری از جرم و عدالت کیفری و مراقبت در اجرای آن، بسیج و تشویق دولتها برای حمایت از اجرای این برنامه ها در سطح داخلی؛ ۲. هماهنگ سازی فعالیتها و برنامه های سایر واحدهای سازمان ملل متحد و مؤسسات آموزشی- پژوهشی بین منطقه ای و منطقه ای وابسته و پیوسته به این سازمان در زمینه پیشگیری از جرم و عدالت کیفری؛ ۳. تهیه مقدمات برگزاری کنگره های پنج سالانه پیشگیری از جرم و اصلاح بزهکاران سازمان ملل متحد.

بنابر تصمیم شورای اقتصادی و اجتماعی، کمیسیون باید بررسی این موضوعات را در اولویت قرار دهد: بزهکاری ملی و فراملی، جرایم سازمان یافته، جرایم اقتصادی و به ویژه تطهیر پولها و درآمدهای نامشروع ناشی از ارتکاب جرایم، تقویت نقش حقوق جزا در حمایت از محیط زیست، پیشگیری از جرم در مناطق شهری، بزهکاری اطفال و نوجوانان به ویژه نوع خشونت آمیزش، بهبود کارایی و رعایت حقوق بشر در مراحل مختلف فرآیند عدالت کیفری و نظامهای مرتبط با آن". بدین ترتیب

«کمیسیون پیشگیری از جرم و عدالت کیفری» از سال ۱۹۹۲ مرجع اصلی مسؤول در سازمان ملل متحد برای برنامه ریزی و سیاستگذاری در زمینه کنترل بزهکاری محسوب می شود و زیر نظر شورای اقتصادی و اجتماعی که پس از مجمع عمومی، ارگان اصلی تصمیم گیر و مسؤول سازمان ملل متحد است، به وظایف خود عمل می کند. در واقع، کمیسیون مرجعی سیاستگذار و راهبر (Policy-making body) برای برنامه پیشگیری از جرم و عدالت کیفری سازمان ملل متحد است.

کمیسیون برای اجرای برنامه ها و سیاستهای خود از همکاری بخش پیشگیری از جرم و عدالت کیفری برخوردار است.

24. ONU (UN), L'organisation des Nations- Unies et la prévention du crime, op. cit., pp. 16-17

ب. بخش پیشگیری از جرم و عدالت کیفری^{۲۵}

اندکی پس از تأسیس سازمان ملل متحد، «قسمت دفاع اجتماعی»^{۲۶} به منظور انجام کلیه وظایف «دبیرخانه ای» سازمان ملل متحد در قلمرو پیشگیری از جرم و اصلاح بزهکاران ایجاد گردید. وظایف قسمت دفاع اجتماعی، انجام تحقیقات و مطالعات در مورد ماهیت بزهکاری و خط مشی کنترل جرم در کشورها، تدوین اصول اساسی سیاست جنایی، گردآوری آمارهای رسمی بزهکاری در کشورهای عضو سازمان ملل متحد و انتشار نشریه های بین المللی در این زمینه با همکاری نزدیک دولتها، سازمانهای غیردولتی ذیصلاح و متخصصان در زمینه علوم جنایی بود. بعدها، با توجه به گسترش فعالیتهای سازمان ملل متحد در زمینه کنترل جرم و افزایش تعداد دولتهای عضو و تحول رویکرد ملل متحد در قبال سیاست جنایی، در تشکیلات «قسمت» تجدید نظر به عمل آمد و عنوان آن به «قسمت پیشگیری از جرم و عدالت کیفری»^{۲۷} تغییر یافت.^{۲۸} در اواخر سال ۱۹۷۷ و اوایل سال ۱۹۷۸، این قسمت دستخوش تغییرات سازمانی گردید و به همین مناسبت «شعبه پیشگیری از جرم و عدالت کیفری»^{۲۹} به آن اطلاق شد. مجمع عمومی در پنجاهمین اجلاس خود (۱۹۹۵) با تأکید خاص برگسترش همکاری دولتها و هماهنگی بیشتر آنها در زمینه مبارزه مؤثر علیه جرم و پیشگیری از بزهکاری، و با توجه به گسترده‌گی روزافزون حجم

25. The Crime Prevention and Criminal Justice Division**26. The Section of social defence**

گفتنی است که عنوان این قسمت، تحت تأثیر جنبش دفاع اجتماعی که بعد از جنگ دوم جهانی در ایتالیا متولد و در فرانسه و سپس در اروپا با فعالیتهای مارک آنسل شکوفا شد و سیاست جنایی اروپا را دستخوش تغییر اساسی کرد، انتخاب گردید. رک: آنسل (مارک)، دفاع اجتماعی، ترجمه محمد آشوری و نجفی ابرندآبادی، انتشارات دانشگاه تهران چاپ سوم، ۱۳۷۵.

27. The crime prevention and criminal Justice Section

۲۸. برای اطلاعات بیشتر در مورد قسمت پیشگیری از جرم و عدالت کیفری، رک:

Secrétariat (Le), programme de travail de la section de la prévention du crime et la Justice pénale du secrétariat de l'organisation des Nations unies, in *Revue Internationale de la politique Criminelle*, no 38, 1978, pp. 20-22.

29. The crime prevention and criminal justice Branch

امور مطالعاتی - اجرایی شعبه، ارتقاء شعبه (Branch) را از نظر سازمانی به بخش (Division) تصویب نمود³⁰ و بدین ترتیب، «بخش پیشگیری از جرم و عدالت کیفری» مأمور ادامه فعالیتها و انجام وظایف شعبه گردید. این بخش که در واقع مرجع مرکزی کارشناسی و بررسی تخصصی بین المللی در زمینه های پیشگیری از جرم و عدالت کیفری، اصلاحات حقوق کیفری و علوم جرم شناختی در تشکیلات سازمان ملل متحد محسوب می شود، در دفتر این سازمان در وین مستقر است.³¹

بخش پیشگیری از جرم و عدالت کیفری برای «کمیسیون پیشگیری از جرم و عدالت کیفری» و نیز «کنگره های پیشگیری از جرم و اصلاح بزهکاران» وظیفه دبیرخانه را انجام می دهد؛ و همزمان مدیریت و نظارت عمومی بر برنامه سیاست جنایی ملل متحد را بر عهده دارد و مسؤول انشای پیش نویس انتخابها و راه حل های مهار جرم و ارتقاء و تشویق اعمال ابزارهای بین المللی و سیاستهای سازمان ملل متحد در سطح دولتها - مطابق با رهنمودهای مراجع تصمیم گیر ملل متحد به ویژه «کمیسیون پیشگیری از جرم و عدالت کیفری» - است؛ این بخش در ارتباط تنگاتنگ با مسؤولان ذیصلاح دولتهای عضو، کارشناسان سازمانهای بین الدولی، سازمانهای غیردولتی، از جمله با انتشار اطلاعات مربوط به موضوع فعالیت خود در قالب نشر «مجله بین المللی سیاست جنایی» و «خبرنامه پیشگیری از جرم و عدالت کیفری» فعالیت می کند؛ اعمال قواعد و مقررات سازمان ملل متحد در قوانین و مقررات داخلی کشورهای عضو را ترغیب و تشویق می نماید؛ آمارهای جنایی کشورها را جمع آوری و تحلیل می کند؛ مطالعات و تحقیقات راجع به جنبه های مختلف پیشگیری از جرم و مبارزه با بزهکاری و عدالت کیفری را انجام می دهد؛ کنگره های پنج سالانه پیشگیری از جرم و اصلاح بزهکاران و همایشهای مقدماتی منطقه ای آنها و نیز گردهمایی های سایر گروههای کارشناسی در قلمرو سیاست جنایی را برگزار می کند؛ برای پیشبرد مطالعه اشکال و ابعاد نوین بزهکاری، به ویژه

30. The United Nations and crime prevention, United Nations, New York, 1996, p. 18.

31. Ibid, p. 37.

بزهکاری فراملی، تلاش می کند؛ فعالیتهای نظام سازمان ملل متحد در قلمرو پیشگیری از جرم و اصلاح بزهکاران را هماهنگ می کند و بدین منظور با سایر مراجع ملل متحد از قبیل برنامه سازمان ملل متحد برای کنترل بین المللی مواد مخدر، مرکز حقوق بشر، دپارتمان خدمات حمایتی و مدیریتی برای توسعه و دفتر امور حقوقی همکاری می نماید؛ و سرانجام با اعزام کارشناسان منطقه ای و بین منطقه ای خود به کشورهای عضو متقاضی، خدمات آموزشی-پژوهشی و نیز کمکهای لازم برای تنظیم و تدوین سیاست جنایی به طور کلی، و به ویژه، برای سازمان دهی یا اصلاح عدالت کیفری (دادگاهها، زندانها و مؤسسات و نهادهای وابسته در قلمرو حقوق جزا و آیین دادرسی کیفری، سازمان قضایی و مدیریت عدالت کیفری - مثلاً کامپیوتری کردن آن - نحوه اجرای مجازاتها، اصلاح بزهکاران، حمایت روان شناختی، قضایی و مادی از بزه دیدگان، عدالت کیفری ویژه صغار، ...) ارائه می دهد.

نهاد «کنگره های پنج سالانه» سازمان ملل متحد که بخش پیشگیری از جرم و عدالت کیفری به عنوان دبیرخانه با آن همکاری نزدیک دارد نیز در تهیه و تنظیم و، به ویژه، در روزآمد کردن قواعد و مقررات ملل متحد در قلمرو سیاست جنایی از طریق تصویب ابزارهای مختلف، (قطعنامه، اعلامیه، رهنمود...) فعالیت می کند.

ج. کنگره های پنج سالانه پیشگیری از جرم و اصلاح بزهکاران

از جمله فعالیتهای کمیسیون بین المللی کیفری و زندانها برگزاری کنگره های پنج سالانه بود. این وظیفه به موجب قطعنامه شماره (V) ۴۱۵ مصوب اول دسامبر ۱۹۵۰ مجمع عمومی به سازمان ملل متحد منتقل شد. شورای اقتصادی و اجتماعی، بر این اساس تصمیم گرفت که هر پنج سال یک بار کنگره هایی را تحت عنوان «پیشگیری از جرم و اصلاح بزهکاران» که خود گویای طرز تلقی ملل متحد از سیاست کنترل جرم است در کشورهای مختلف برگزار نماید. کنگره های اولیه که بیشتر با حضور

32. The quinquennial congress on the prevention of crime and the treatment of offenders.

استادان و متخصصان سیاست جنایی برگزار می‌شد، عملاً به سمت «سیاستگذاری و تصمیم‌گیری» در این مقوله جهت‌گرفت، لیکن کنگره‌های اخیر بیشتر با حضور نمایندگان دولتهای عضو ملل متحد، سازمانهای غیردولتی، سازمان‌های بین‌الدولی و نیز پژوهشگران و متخصصان مستقل دانشگاهی برای تعیین و گسترش خط‌مشی‌های منطقه‌ای و جهانی در چارچوب سازمان جهانی برگزار می‌شود. قطعنامه شماره ۱۵۲/۴۶ مورخ ۱۸ دسامبر ۱۹۹۱ مجمع عمومی که در ساختار مراجع مسؤول سیاست جنایی ملل متحد تغییرات عمده به وجود آورد، بند ۲۹ خود را به رسالت این کنگره‌ها اختصاص داد. به موجب مفاد این بند، کنگره‌ها از این پس باید عمدتاً به عنوان یک «مرجع مشورتی» (consultative body) سازمان‌دهی شده و جهت‌گیری کنند و همایش‌ها و فرصتهایی برای تضمین انجام موارد زیر فراهم نمایند:

تبادل نظر میان نمایندگان دولتها، سازمانهای بین‌الدولی، سازمانهای غیردولتی و استادان و کارشناسان و صاحب‌نظران مستقل؛ تبادل تجارب در زمینه‌های پژوهشی، حقوقی و سیاست توسعه؛ شناسایی گرایشها و مسائل نوظهور در قلمرو پیشگیری از جرم و عدالت کیفری؛ تهیه و گردآوری نظرات مشورتی و تفاسیر برای کمیسیون پیشگیری از جرم و عدالت کیفری درباره مواردی که این کمیسیون به کنگره ارجاع کرده است؛ ارائه پیشنهادها برای ملاحظه و بررسی کمیسیون در خصوص موضوعهایی که برای برنامه کاری مفید تشخیص داده می‌شود. علاوه بر این باید گفت که کنگره‌ها کماکان می‌توانند قطعنامه‌هایی را درباره موضوعات دستور کار خود که هر بار کمیسیون آنها را تعیین می‌کند، به تصویب برسانند.^۳

نخستین کنگره پیشگیری از جرم و اصلاح بزهکاران، ده سال پس از تشکیل سازمان ملل متحد، یعنی در سال ۱۹۵۵ در ژنو و آخرین آن، یعنی کنگره نهم، در سال ۱۹۹۵ در قاهره برگزار شد. در کنگره نخست نمایندگان شصت و یک کشور، نمایندگان سازمانهای بین‌المللی مانند

33. Joutsen (Matti), Report on the ninth United Nations Congress on the prevention of crime and the treatment of offenders, 29 April- 8 May, Cairo, 1995, in International Review of penal Law, 1995, p. 236.

سازمان بین المللی کار، سازمان بهداشت جهانی، سازمان علمی و فرهنگی و تربیتی (یونسکو)، شورای اروپا، و نمایندگان چهل و سه سازمان غیردولتی و پژوهشگران و استادان رشته های حقوق جزا و جرم شناسی حضور داشتند، حال آنکه در کنگره نهم که برگزاری آن همزمان با پنجاهمین سال تأسیس ملل متحد بود، ۱۲۰۰ تن در قالب هیأت های نمایندگان رسمی از ۱۴۰ کشور، بیش از ۳۰۰ نماینده از سازمان های بین الدولی، سازمان های غیردولتی و سایر مراجع و ۴۰۰ پژوهشگر، کارشناس و استاد مستقل شرکت نموده بودند. این افزایش کمی و کیفی شرکت کنندگان خود حاکی از جهانی شدن بیش از پیش برنامه «پیشگیری از جرم و عدالت کیفری» سازمان ملل متحد و استقبال و علاقه دولتهای عضو در شکل دادن، تنظیم و روزآمد کردن جنبه های مختلف این برنامه، با توجه به تحولات سیاسی، جنایی، اقتصادی، ... و نیز اعمال آن در سطح داخلی است. این امر به نوبه خود سبب هماهنگی و نزدیک شدن تدریجی سیاست جنایی دولتها و در نتیجه بهبود کارایی استراتژی آنها در مهار بزهکاری خواهد شد.^{۳۳}

عملکرد این کنگره ها تاکنون انشاء و تصویب قطعنامه ها، رهنمودها، اعلامیه ها و قواعد و مقرراتی بوده است که با توجه به افزایش آمار بزهکاری و تحولات علوم جنایی و علوم جرم شناختی، هر بار جهت گیری ها و ابزارهای جدید سیاست جنایی ملل متحد را تشکیل داده اند. بدین منظور کنگره ها گاه تصویب نهایی مصوبات (ابزارهای خود را در شورای اقتصادی و اجتماعی و یا به لحاظ اهمیت در مجمع عمومی توصیه می کند تا جنبه رسمیت و اعتبار بیشتری در سطح کشورهای عضو به آنها داده باشد و گاه اعمال آنها را مستقیماً به دولتهای عضو سازمان ملل متحد توصیه می نماید. بدین ترتیب، می توان گفت ابزارهایی که این کنگره ها تاکنون درباره کنترل جرم تصویب کرده اند عموماً در قالب دوشکل بوده است: قواعد و مقررات قابل اجرا نسبت به طرز کار

۳۳. برای اطلاع بیشتر در مورد هر یک از کنگره ها رک.

The United Nations and crime Prevention, op. cit., p. 23-33

عالمی (زهران)، همان، ص ۱۰۸ و بعد.

جنبه های مختلف نظامهای عدالت کیفری و پیشگیری از جرم از یک سو، و موافقتنامه های نمونه ویژه قلمروهای مختلف همکاری دوجانبه بین دولتها در زمینه مهار جرم و بزهکاران از سوی دیگر.

در مبحث دوم به مناسبت بحث پیرامون اصول راهبر سیاست جنایی سازمان ملل متحد از دستاوردهای این کنگره ها سخن به میان خواهیم آورد، اما قبل از آن لازم است به آن دسته از «مراجع منطقه ای» وابسته یا پیوسته به این سازمان بپردازیم که در پنج قاره جهان، درباره مسائل مربوط به بزهکاری و نحوه کنترل آن فعالیت دارند و در این زمینه با مراجع مرکزی مسؤول برنامه پیشگیری از جرم و عدالت کیفری سازمان ملل متحد همکاری کرده موجبات تقویت علمی- عملی آن را فراهم می کنند.

گفتار دوم

ساختار منطقه ای مراجع مسؤول سیاست جنایی

سازمان ملل متحد

سازمان ملل متحد از آغاز دهه ۱۹۵۰ برآن شد تا با تأسیس مؤسسات پژوهشی-آموزشی منطقه ای جرم شناسی و حقوق جزا، از یک سو به کشورهای عضوی که در یک منطقه خاص قرار دارند و دارای فرهنگ و مسائل مشترک، از جمله مسائل مربوط به بزهکاری و نظام کیفری، هستند، کمک نماید تا استراتژیهای خود را در مقابله با بزهکاری هماهنگ سازند، و از سوی دیگر، مراجع مرکزی خود را از یافته ها و نتایج پژوهشها و مطالعات این مؤسسات درباره حجم و اشکال بزهکاری در این کشورها و طرز تلقی آنها از سیاست جنایی، به منظور اصلاح سیاست جنایی جهانی و تنظیم و تصویب قواعد و مقررات نوین، بهره مند نماید. در میان وظایفی که به این مؤسسات محول شده است، می توان به موارد زیر اشاره کرد:

- پیشبرد توصیه ها و سیاستهای سازمان ملل متحد در قلمرو پیشگیری از جرم و عدالت کیفری در سطح مناطق مربوط؛
- کمک به دولتهای مناطق مربوط در اجرای قواعد و مقررات

- بین المللی و ابزارهای سازمان ملل متحد در قلمرو سیاست جنایی؛
 - ارائه نظرات مشورتی درباره مسائل سیاست عمومی؛
 - برگزاری دوره های کارآموزی و آموزشی در سطح مناطق مربوط؛
 - انجام پژوهشها در قلمروی حقوق جزا و جرم شناسی؛
 - برگزاری همایش های علمی منطقه ای؛
 - ایجاد تسهیلات در زمینه همکاری بین دولتهای مناطق مربوط و سازمان ملل متحد در قلمرو کنترل جرم.

مؤسسات پژوهشی-آموزشی که پیشنهاد تأسیس آنها در اجلاسهای منطقه ای مقدماتی برای برگزاری کنگره های پنج سالانه از سالهای ۱۹۵۳ و ۱۹۵۴ مطرح و به تدریج بر تعداد آنها افزوده شد، از نظر سازمانی به دو شکل با بخش پیشگیری از جرم و عدالت کیفری در زمینه سیاست جنایی سازمان ملل متحد همکاری می کنند: مؤسسات منطقه ای وابسته به سازمان ملل متحد^{۳۵} (الف) و مؤسسات پیوسته به این سازمان (ب).^{۳۶}

الف. مؤسسات آموزشی-پژوهشی وابسته به سازمان ملل متحد

مؤسسات آموزشی-پژوهشی فعال در زمینه های جرم شناسی و حقوق جزا که به سازمان ملل متحد وابسته اند خود به دو گروه تقسیم می شوند: مؤسسه بین منطقه ای (۱) و مؤسسات منطقه ای (۲).

۱- مؤسسه بین منطقه ای تحقیقات درباره جرم و عدالت ملل متحد،^{۳۷}

این مؤسسه تنها مرکز پژوهشی و آموزشی بین منطقه ای وابسته به سازمان جهانی است که جنبه های مختلف سیاست جنایی را مورد مطالعه قرار می دهد. این مؤسسه در سال ۱۹۶۸ به عنوان بازو و عامل پژوهشی برای برنامه پیشگیری از جرم و عدالت کیفری سازمان ملل متحد در رم تأسیس شد، لیکن با توجه به گسترش فعالیتهای پژوهشی-انتشاراتی آن و

35. Regional Institutes affiliated with the United Nations.

36. United Nations associated Institutes

37. United Nations Interregional Crime and Justice Research Institute (UNICRI)

افزایش موارد کاربرد نتایج این فعالیتها در دوره‌های آموزشی تخصصی و ارائه خدمات فنی به کشورهای در حال توسعه، شورای اقتصادی و اجتماعی در ماه می ۱۹۸۹ اساسنامه آن را تغییر داد و بدین ترتیب، عنوان اولیه آن یعنی «مؤسسه تحقیقات دفاع اجتماعی سازمان ملل متحد»^{۳۸} به عنوان کنونی تبدیل شد.

طرح‌های پژوهشی-آموزشی-مطالعاتی «مؤسسه بین منطقه‌ای تحقیقات درباره جرم و عدالت ملل متحد» شامل این موارد است: جرم و توسعه؛ سیاست تعیین مجازات و جایگزینهای کیفر حبس؛ پیشگیری از جرم و کنترل اجتماعی؛ جرایم زیست-محیطی؛ بزهکاری و دادگاههای اطفال؛ پیشگیری و کنترل مصرف مواد مخدر؛ جرایم اقتصادی؛ دوره‌های آموزشی پیرامون روش‌شناسی تحقیقات؛ دوره‌های آموزش ویژه کارکنان قضایی و مددکاران اجتماعی.

مؤسسه روابط نزدیک مشورتی و همکاری با بخش پیشگیری از جرم و عدالت کیفری و نیز با سایر مؤسسات وابسته یا پیوسته به سازمان ملل متحد در زمینه‌های بزهکاری، پیشگیری از بزهکاری و نظام کیفری دارد.

۲. مؤسسات منطقه‌ای

مراکز منطقه‌ای پژوهشی-آموزشی سازمان ملل متحد که در زمینه‌های پیشگیری از جرم و نظام کیفری فعالیت می‌کنند در قاره‌های آسیا، آمریکا، آفریقا و اروپا واقع شده‌اند.

۲.۱. مؤسسه پیشگیری از جرم و اصلاح بزهکاران آسیا و خاور دور

ملل متحد^{۳۹}

این مؤسسه که در سال ۱۹۶۱ با توافق سازمان ملل متحد و دولت ژاپن ایجاد شد، عملاً در سال ۱۹۶۲ گشایش یافت و از سال ۱۹۸۲ در

۳۸. قید «دفاع اجتماعی» در عنوان قبلی مؤسسه خود حاکی از تأثیر جنبش دفاع اجتماعی نوین و دیدگاههای آن در جهت‌گیری‌های آموزشی-پژوهشی مؤسسات سازمان ملل متحد در قلمرو بزهکاری و کنترل جرم است.

39. United Nation Asia and far East Institute for the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders (UNAFEI)

نزدیکی توکیو، در محلی به نام فوکو (Fuchu) مستقر گردید، بیش از صد سمینار و دوره آموزشی برای دست‌اندرکاران پلیس، دادگاهها، زندانها و به طور کلی برای تصمیم‌گیران سیاست جنایی، نه تنها در ژاپن بلکه در کشورهای منطقه برگزار کرده است.

۲-۲. مؤسسه پیشگیری از جرم و اصلاح بزهکاران آمریکای لاتین

ملل متحد^{۴۰}

مؤسسه آمریکای لاتین وابسته به سازمان ملل متحد طی موافقتنامه‌ای میان این سازمان و دولت کاستاریکا، با این هدف که نظامهای کیفری و استراتژیهای پیشگیری از بزهکاری و به طور کلی مکانیسمهای کنترل اجتماعی جرم را در کشورهای منطقه تقویت و اصلاح کند، در سال ۱۹۷۵ در سان خوزه (پایتخت این کشور) تأسیس گردید. مؤسسه برای دستیابی به این هدف، در پنج زمینه علمی، یعنی امنیت شهروندان، جرایم زیست-محیطی، فساد اداری (ارتشاء، اختلاس، ...) اشکال نوین جرم سازمان یافته و مدیریت نظامهای عدالت کیفری به برنامه سازمان ملل متحد کمک می‌کند.

۲-۳. مؤسسه منطقه‌ای پیشگیری از جرم و اصلاح بزهکاران آفریقای

ملل متحد^{۴۱}

مؤسسه منطقه‌ای آفریقایی از جدیدترین مؤسسات پژوهشی-آموزشی وابسته به سازمان ملل متحد است که در ژانویه ۱۹۸۷ در آدیس آبابا (پایتخت اتیوپی) تأسیس شد و محل آن در سال ۱۹۸۸ به کامپالا (پایتخت اوگاندا) منتقل گردید. فعالیت عمده‌اش برگزاری دوره‌های آموزشی، همایش‌های منطقه‌ای علمی، اجلاسهای مقدماتی تدارکاتی کنگره‌های پنج سالانه و اطلاع‌رسانی و انتشارات برای نظامهای عدالت کیفری و جنبه‌های دیگر سیاست جنایی کشورهای آفریقایی است. در کنار مؤسسات وابسته، سازمان ملل متحد از همکاری مؤسسات

40. The United Nations latin American Institute for crime Prevention and the Treatment of Offenders (ILANUD)

41. The United Nations African Regional Institute for the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders (UNAFRI)

ملی جرم شناسی و علوم جنایی پاره ای دولتهای عضو، به منظور پیشبرد و هماهنگی سیاست جنایی در سطح کشورها، نیز برخوردار است

ب. مؤسسات آموزشی- پژوهشی پیوسته به سازمان ملل متحد

مؤسسات پیوسته در واقع مؤسسات تخصصی ملی هستند که طی موافقتنامه هایی با سازمان ملل متحد، برنامه پیشگیری از جرم و عدالت کیفری این سازمان را از نظر آموزشی- پژوهشی و علمی تقویت و روزآمد کرده و در جهت هماهنگ کردن سیاستهای جنایی دولتهای منطقه خاص خود، براساس اصول راهبر سیاست جنایی ملل متحد، نیز فعالیت و همکاری می کنند.

۱. مؤسسه اروپایی پیشگیری از جرم و کنترل ملل متحد^{۴۲}

مؤسسه اروپایی به موجب موافقتنامه ای در سال ۱۹۸۱ میان سازمان ملل متحد و دولت فنلاند، به منظور پیشبرد همکاری در قلمرو پیشگیری از جرم و مبارزه با بزهکاری در کشورهای اروپایی، ایجاد و در هلستینکی مستقر شد. اهمیت این مؤسسه پس از فروپاشی نظام های کمونیستی در اروپا و به استقلال رسیدن کشورهای جدید در اروپای مرکزی و شرقی، در سازمان دهی نظام سیاست جنایی این کشورها و کشورهایی که تازه به دموکراسی آزادمنش (لیبرال) دست یافته بودند، بیشتر روشن شد. برگزاری دوره های کارآموزی برای مسؤولان پلیس، قضات دادگاهها و زندانبانان، و نیز تدوین استراتژیهای هماهنگ مبارزه با بزهکاری و اشکال نوین آن که به دنبال یکدست شدن سیاسی- اقتصادی اروپا و حذف تدریجی مرزها در این قاره بشدت روبه افزایش است، از جمله فعالیتهای سالهای اخیر مؤسسه محسوب می شود که براساس معیارها و قواعد سازمان ملل متحد توسعه می یابد.

42. The European Institute for crime prevention and control (HEUNI)

۲. مرکز بین‌المللی اصلاح حقوق جزا و سیاست عدالت کیفری*

مرکز بین‌المللی که در سال ۱۹۹۱ به ابتکار مشترک دانشگاه کلمبیا، بریتانیا، دانشگاه سیمون فریزر و انجمن اصلاح حقوق جزا در ون کوور (کانادا) تأسیس شده بود، در ژوئیه ۱۹۹۵ طی موافقتنامه‌ای میان دولت کانادا و سازمان ملل متحد به این سازمان پیوست. هدف این مرکز، بهبود کیفیت عدالت کیفری از طریق اصلاحات حقوق جزا و سیاست‌گذاری در زمینه نظام کیفری است. این مرکز با همکاری بخش پیشگیری از جرم و عدالت کیفری و مؤسسه بین منطقه‌ای تحقیقات درباره جرم و عدالت سازمان ملل متحد سرگرم تهیه دایرة‌المعارفی درباره وظیفه، آموزش و بهبود کیفیت پلیس (Civilian Peace- Keeping Police) است.

۲. شورای بین‌المللی علمی و مشورتی حرفه‌ای*

این شورا به دنبال تقاضای شورای اقتصادی و اجتماعی با امضاء موافقتنامه‌ای در سال ۱۹۹۱ بین «بخش پیشگیری از جرم و عدالت کیفری» و مرکز ملی پیشگیری دفاع اجتماعی (میلان) تأسیس شد. این شورا به منظور گردهم آوردن نمایندگان سازمانهای غیردولتی و کارشناسان، متخصصان و دست‌اندرکاران مسائل بزهکاری و کنترل آن، هدایت دیدگاهها و پیشنهادهای آنان در مورد جنبه‌های مختلف برنامه پیشگیری از جرم و عدالت کیفری سازمان ملل متحد، ارائه خدمات تخصصی و برگزاری همایش‌های علمی-حرفه‌ای در این خصوص فعالیت می‌کند.

۴. مرکز عربی مطالعات امنیت و آموزش*

مرکز عربی سازمانی بین‌الدولی است و به کشورهای عربی خدمات پژوهشی-آموزشی ارائه می‌دهد و سال ۱۹۸۱ در ریاض ایجاد شد. این

43. The International Centre for Criminal law Reform and Criminal Justice Policy.

44. The International scientific and advisory professional Council.

45. The Arab Security studies and Training centre.

مرکز با برنامه سازمان ملل متحد در زمینه پیشگیری از جرم و عدالت کیفری نیز همکاری می کند: به عنوان مثال، در ژانویه ۱۹۸۸ کنفرانس بین المللی سازمان ملل متحد درباره تحقیقات و پیشگیری از جرم، با تأکید بر مطالعه جایگزین های کیفرزندان و نیز در مارس ۱۹۸۸ اجلاس بین المللی کارشناسان برای کمک به تدوین پیش نویس اصول راهبر سازمان ملل متحد برای پیشگیری از بزهکاری اطفال را در ریاض برگزار نمود.

۵. مؤسسه جرم شناسی استرالیا^{۴۶}

مؤسسه جرم شناسی در سال ۱۹۷۳ به منظور انجام تحقیقات، مطالعات و آموزش در فعالیتهای مربوط به قلمرو جرم شناسی در کانبرا ایجاد شد؛ و به موجب موافقتنامه ای در ژوئیه ۱۹۸۸ با شعبه پیشگیری از جرم و عدالت کیفری سازمان ملل متحد (که اکنون به بخش تبدیل شده است) همکاری خود را با این سازمان آغاز کرد. این مؤسسه در اجرای برنامه های بخش پیشگیری از جرم و عدالت کیفری و نیز برگزاری سمینارها و دوره های آموزشی و نیز برنامه های مربوط به کنگره های پنج سالانه با سازمان ملل متحد و در جمع آوری داده ها و آمارهای جنایی در آسیا و اقیانوسیه با مؤسسه آسیا و خاور دور این سازمان همکاری می کند.

۶. مؤسسه بین المللی مطالعات عالی علوم جنایی^{۴۷}

مؤسسه بین المللی در سال ۱۹۷۲ در سیرا کینز ایتالیا ایجاد شد و در زمینه علوم جنایی با تأکید بر حقوق بشر به برگزاری دوره های آموزشی و انجام تحقیقات می پردازد و در آغاز سال ۱۹۹۰ همکاری خود را با برنامه پیشگیری از جرم و عدالت کیفری ملل متحد شروع نمود.

46. The Australian Institute of Criminology

47. The International Institute of Higher Studies in Criminal Sciences.

۷. مؤسسه ملی عدالت برای پیشگیری از جرم^{۲۹}

مؤسسه ملی عدالت در سال ۱۹۷۱ در راک ویل (آمریکا) تأسیس شد. وزارت دادگستری ایالات متحده آمریکا و دفتر وین سازمان ملل متحد با امضاء موافقتنامه‌ای، به هنگام برگزاری کنگره نهم پیشگیری از جرم و اصلاح بزهکاران در قاهره (می ۱۹۹۵)، زمینه همکاری مؤسسه را با برنامه سازمان ملل متحد در زمینه کنترل جرم فراهم کردند.

این مؤسسه علاوه بر اطلاع‌رسانی، از طریق شبکه اینترنت، درباره مسائل بزهکاری و چگونگی کنترل اشکال مختلف آن، از شش زمینه تحقیقاتی - مطالعاتی حمایت می‌کند: تقلیل جرایم خشونت‌آمیز، کاهش جرایم مربوط به مواد مخدر و الکل، تقلیل آثار جرم، برنامه‌های پیشگیری از جرم، بهبود اجرای قانون و نظام عدالت کیفری و استفاده از فن‌آوریهای نوین برای اجرای قانون و عدالت کیفری.^{۳۰}

بدین ترتیب همکاریهای تنگاتنگ و فعالیتهای برنامه‌ریزی، سیاستگذاری، پژوهشی و آموزشی و اطلاع‌رسانی تخصصی نهادهای مرکزی و مؤسسات منطقه‌ای سازمان ملل متحد که در این مبحث مورد توجه ما قرار گرفت سبب شده است که سیاست جنایی سازمان ملل متحد، مبتنی بر اصول راهبر و جهت‌گیریهای روشن و هماهنگ و نیز دارای ابزارهای متنوع و از نظر علمی روزآمد برای جنبه‌های مختلف آن باشد، به طوری که

48. The National Institute of Justice for the Prevention of Crime.

۲۹. برای اطلاع بیشتر راجع به فعالیتهای مؤسسات وابسته و پیوسته به سازمان ملل متحد، رک: Bassiouni (Cherif) [editor], op. cit., pp. 149-272; The United Nations and Crime Prevention, op. cit., pp. 43-56.

گفتنی است که دولت مصر در جریان کنگره نهم (قاهره - ۱۹۹۵) پیشنهاد تأسیس «مرکز منطقه‌ای آموزش و پژوهش در زمینه پیشگیری از جرم و عدالت کیفری»، خاص کشورهای حوزه مدیترانه را مطرح نمود که محل استقرارش در قاهره باشد. کنگره از کمیسیون پیشگیری از جرم و عدالت کیفری خواست تا مطالعات مربوط به امکان تحقق این پیشنهاد را انجام داده و نظر نهایی خود را ارائه دهد.

رک: Report on The Ninth United Nations Congress, op. cit., p. 36.

تأسیس چنین مؤسسه‌ای با همکاری مراجع تخصصی مرکزی سازمان ملل متحد در تهران که خاص کشورهای آسیای میانه و قفقاز باشد نیز برای کنترل هماهنگ، سنجیده و مؤثر بزهکاری در سطح کشورهای منطقه مفید به نظر می‌رسد.

امروزه می توان به حق از «سیستم سیاست جنایی سازمان ملل متحد» سخن به میان آورد.

مبحث دوم

ابزارها و اصول راهبر سیاست جنایی سازمان ملل متحد

سازمان ملل متحد از آغاز فعالیتهای تخصصی درباره «کنترل بزهکاری» عنوانهایی را برای مراجع و نهادهای سیاستگذاری، آموزشی، پژوهشی و اجرایی خود در این زمینه برگزیده است که به تنهایی گویای ماهیت، جهت گیری و رسالتهایی است که این سازمان برای سیاست جنایی مطلوب خود قائل شده است. همانطور که در صفحات پیشین آورده شد، «پیشگیری از جرم و اصلاح بزهکاران» و «پیشگیری از جرم و عدالت کیفری» به ترتیب عنوانهایی است که این سازمان به کنگره های پنج سالانه، به کمیسیون مسؤل سیاستگذاری و هدایت برنامه های خود در قلمرو بزهکاری و به بخش مسؤل اجرای این برنامه ها اختصاص داده است. این عناوین مبین آن است که از یک سو، پیشگیری از بزهکاری، قبل از عدالت کیفری، از جایگاه مستقل و در عین حال از اولویت خاصی در استراتژی سازمان ملل متحد در کنترل جرم برخوردار است و از سوی دیگر، در این استراتژی، پیشگیری از جرم هم ناظر بر پیشگیری از جرم اولیه، یعنی مبارزه کیفری با عوامل جرم زا (پیشگیری عام) و نیز سالم سازی و اصلاحات اجتماعی (پیشگیری اجتماعی) است، و هم ناظر بر پیشگیری از ارتکاب جرم ثانویه، یعنی پیشگیری از تکرار جرم از طریق اصلاح و درمان بزهکاران (پیشگیری خاص)^{۵۰}. بدین ترتیب، «حقوق پیشگیری»، علاوه بر «پیشگیری و بازدارندگی» ناشی از سازمان دهی و اعمال عدالت کیفری (ارعاب و عبرت انگیزی قانون جزا و عمدتاً مجازاتها)، قلمرو مهم سیاست جنایی سازمان ملل متحد را تشکیل می دهد (گفتار نخست).

۵۰. در مورد پیشگیری و انواع آن رک: گسن (ریمون)، جرم شناسی کاربردی، ترجمه دکتر مهدی کی نیا، ناشر: مترجم، ۱۳۷۰؛ بیکا (ژرژ)، جرم شناسی، ترجمه علی حسین نجفی ابرندآبادی، انتشارات دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۷۰؛ لاررز (کریستین)، همان.

در طرز تلقی سازمان ملل متحد، «عدالت کیفری»، به معنای وسیع و در عین حال متحول آن، به عنوان هسته اصلی استراتژی کنترل بزهکاری پذیرفته و ابزارمند شده است. در این دیدگاه، عدالت کیفری در واقع شامل کلیه نهادها و اشخاصی می شود که هر یک در حقوق جزا دارای وظایفی هستند. چرخهای این عدالت از زمان ارتکاب جرم به حرکت درمی آید و دامنه فعالیت و جنبش آن، تا زمان بازگرداندن بزهکار به جامعه و خانواده اش، یعنی مرحله خروج بزهکار از «چرخه کیفری»، ادامه پیدا می کند. بدین سان، اگرچه عدالت کیفری عمدتاً بازوی قهرآمیز و سرکوبگر سیاست جنایی سازمان ملل متحد محسوب می شود، لیکن دارای وظایفی در قبال آن دسته از بزهکارانی نیز هست که مجازات خود را متحمل شده اند و باید، به منظور بازپذیری شغلی، خانوادگی و اجتماعی، مورد مراقبت و مددکاری واقع شوند (گفتار دوم).

سازمان ملل متحد در کنار سامان دهی نظام کیفری متحول و پویا، با پیروی از یافته ها و دستاوردهای پژوهشها و مطالعات جرم شناختی در زمینه های قضازدایی و کیفرزدایی و نیز به منظور متنوع کردن شیوه های کنترل بزهکاری، از یک سو، سازمان دهی سایر نظامهای حقوقی را مورد توجه قرار داده است و از سوی دیگر، بر شرکت دادن مردم در عدالت کیفری، پیشگیری از بزهکاری و اصلاح بزهکاران تأکید کرده است. (گفتار سوم).

هریک از این جنبه های سیاست جنایی سازمان ملل متحد مبتنی بر اصولی است که تحت عنوان «اصول راهبر» یا «اصول راهبردی»^۵ در ابزارهای مختلف مصوب مراجع ذیصلاح سازمان پیش بینی و مدون شده است و توجه به آنها در سیاست جنایی کشورهای عضو، به عنوان سیاست جنایی نمونه، به دولتها پیشنهاد و توصیه می شود.

این ابزارها که عمدتاً به صورت قطعنامه، توصیه نامه، اعلامیه، ... به تصویب مجمع عمومی، شورای اقتصادی و اجتماعی و کنگره های پنج سالانه رسیده است، حاصل همکاری تنگاتنگ مراجع مرکزی و مراجع منطقه ای سازمان ملل متحد، که در مبحث نخست به آنها اشاره شد،

51. The Guiding Principales - Les Principes directeurs.

است. هدف غایی ابزارهای سیاست جنایی سازمان ملل متحد، در واقع هماهنگ کردن و نزدیک کردن سیاست جنایی کشورهای عضو، به منظور «مهار مؤثرتر» جرایم ملی و بزهکاری فراملی در سطح منطقه ای و جهانی است. بدین ترتیب، ابزارهای مذکور که به مناسبت بحث درباره قلمروهای مختلف سیاست جنایی سازمان ملل متحد، به اصول راهبر پاره ای از آنها^{۵۲} در مبحث حاضر پرداخته خواهد شد، برای دولتهای عضو بیشتر جنبه الگو و ارشادی داشته و دارای اعتبار «معنوی و اخلاقی» برای آنها است.^{۵۳}

گفتار نخست

پیشگیری از بزهکاری

با افزایش آمار بزهکاری عمومی در سطح کشورها از یک سو، و با تأکید جرم شناسان بر اهمیت پیشگیری به عنوان یک گرایش مستقل سیاست جنایی از سوی دیگر، سازمان ملل متحد در اواخر دهه ۱۹۶۰ مطالعات و همایش های منطقه ای و جهانی خود را در جهت ابزارمند کردن این گرایش، یعنی پیشگیری از بزهکاری عمومی، گسترش داد (الف). ویژگیهای شخصیتی صغار و حضور روزافزون آنان در میان جمعیت بزهکاران از یک سو، و تأکید یافته های تحقیقات جرم شناختی بالینی بر اتخاذ و اعمال تدابیر پیشگیرانه خاص در مقابل بزهکاری اطفال و نوجوانان ناسازگار از سوی دیگر، فعالیتهای سازمان ملل متحد را در اواخر دهه ۱۹۸۰ میلادی به سمت ابزارمند کردن گرایش پیشگیری از بزهکاری

۵۲. برای اطلاع از کل ابزارها و اصول راهبردی آنها رک:

The United Nations and Crime Prevention, op. cit. pp. 59-159; Compendium of United Nations standards and Norms in crime prevention and criminal Justice, UN, New-york, 1994; Bassiouni (M. cherif), The Protection of Human Rights in the Administration of criminal justice, Transnational publishers, INC, New York, 1994.

۵۳. در خصوص خصیصه الزام آور یا غیرالزام آور و قطعنامه های ملل متحد در قلمرو سیاست

جنایی، رک:

López-Rey (Manuel), A guide to United Nations Criminal policy, op. cit., pp. 39-41.

صغار نیز سوق داد (ب).

الف. پیشگیری از بزهکاری عمومی

الف ۱. چهارمین کنگره پیشگیری از جرم و اصلاح بزهکاران که در اوت ۱۹۷۰ در شهر کی‌اتو (Kyoto) ژاپن برگزار گردید، برای نخستین بار طی اعلامیه‌ای به پیامدهای وخیمی که عدم توجه کافی به تدابیر پیشگیرنده از بزهکاری برای توسعه اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی جوامع به دنبال دارد اشاره کرد و از سازمان ملل متحد و سایر سازمانهای بین‌المللی خواست که مطالعات و همکاریهای بین‌المللی در زمینه پیشگیری از جرم را به منظور استقرار یک ساختار اداری، حرفه‌ای و فنی و نیز تدوین برنامه‌های عملی در این زمینه، در اولویت قرار دهند. اعلامیه کنگره چهارم که به «اعلامیه توکیو» مشهور شد و در ۲۱ می ۱۹۷۱ در قالب قطعنامه به تصویب شورای اقتصادی و اجتماعی رسید، تأکید می‌کند که تدابیر مؤثر باید به منظور هماهنگ کردن و تشدید تلاشهای معمول در قلمرو پیشگیری از جرم، مناسب با فضای توسعه اقتصادی و اجتماعی که هر کشور برای خود برنامه‌ریزی کرده است، اتخاذ گردد.

الف ۲. کنگره ششم که از ۲۵ اوت تا ۵ سپتامبر ۱۹۸۰ در کاراکاس (پایتخت ونزوئلا) برگزار شد، خط‌مشی‌های پایه و کلی پیش‌بینی شده در اعلامیه کی‌اتورا معیار کار خود قرار داد، لیکن اعلامیه‌ای که به «اعلامیه کاراکاس» شهرت یافت و در ۱۵ دسامبر ۱۹۸۰ در قالب یک قطعنامه به تصویب مجمع عمومی نیز رسید، به بسط و تعمیق آنها پرداخت. این اعلامیه بر ضرورت گسترش سیاست جنایی در فضای توسعه اقتصادی، سیستمهای سیاسی، ارزشهای اجتماعی و فرهنگی و تحولات اجتماعی تأکید می‌ورزد، و «پیشگیری از بزهکاری» را با سایر مقوله‌هایی که موجبات دل‌نگرانی بشریت را فراهم کرده است - به ویژه شرایط اجتماعی و کیفیت زندگی انسانها که باید در صدد بهبود آنها بود - مرتبط می‌داند. همچنین در این اعلامیه از خانواده، مدرسه و کار به

عنوان عواملی که نقش حیاتی در تربیت و اجتماع‌پذیری افراد و در نهایت در پیشگیری از جرم دارند، یاد شده است و توصیه گردیده که دولتها به هنگام برنامه ریزی ملی در قلمرو پیشگیری از جرم، باید این عوامل را نیز مورد توجه قرار دهند.

الف ۳. مسأله پیشگیری از جرم به طور وسیعتر مورد توجه و مطالعه هفتمین کنگره پنج سالانه پیشگیری از جرم و اصلاح بزهکاران که در سال ۱۹۸۵ در شهر میلان (ایتالیا) برگزار شد نیز قرار گرفت. این کنگره در جهت بسط و توسعه اعلامیه کاراکاس دو سند مهم در این زمینه به تصویب رسانید.

سند اول تحت عنوان «طرح اقدام میلان» حاوی یک سلسله توجیه‌های اساسی برای تقویت فعالیت‌های معمول در قلمرو پیشگیری از جرم در سطح ملی و بین‌المللی است که در ۲۹ نوامبر ۱۹۸۵ به صورت قطعنامه به تصویب مجمع عمومی نیز رسید. این طرح از جمله اشاره می‌کند که: توسعه زمانی که با برنامه ریزی همراه باشد و ثمرات و نتایج آن به طور مساوی میان همه توزیع گردد منجر به بهبود کیفیت و وضعیت زندگی شهروندان می‌شود، این امر در نهایت خود نوعی برنامه ریزی برای پیشگیری از جرم محسوب می‌شود، بزهکاری پدیده‌ای است پویا و متحول که از نظر کمی و کیفی با بعضی جنبه‌های توسعه از قبیل جمعیت و رشد جمعیت شهرنشین، صنعتی شدن، مسکن، مهاجرت و وضعیت اشتغال همبستگی دارد. برنامه ریزی سنجیده درباره این جنبه‌ها خود سبب تقلیل میزان جرائم خواهد شد و نوعی سیاست‌گذاری در زمینه پیشگیری از بزهکاری تلقی می‌گردد. با توجه به همین خصیصه بزهکاری است که این طرح بر انطباق نظام‌های پیشگیری و عدالت کیفری با تحولات نوین بزهکاری و نیازهای جامعه به امنیت تأکید می‌کند.

سند دوم تحت عنوان «اصول راهبر پیشگیری از جرم و عدالت کیفری در فضای توسعه و نظم نوین اقتصادی بین‌المللی»، را که در واقع پاسخ کنگره هفتم به تقاضای موضوع قطعنامه شماره ۳۶/۲۱ مورخ ۹ نوامبر

۱۹۸۱ مجمع عمومی است، می‌توان به لحاظ اهمیت آن، منشور سازمان ملل متحد در زمینه پیشگیری تلقی نمود. این سند طی ۴۷ بند، زیر چهار عنوان تنظیم شده است و جنبه‌های مختلف حقوق پیشگیری و اصول اساسی آن را به تفصیل بیان می‌کند. بخش اول با عنوان «پیشگیری از جرم و برقراری نظم نوین اقتصادی بین‌المللی» به همبستگی نزدیک بی‌عدالتی اجتماعی و اقتصادی، عدم شکوفایی شخصیت انسانها و افزایش رفتارهای مجرمانه اشاره می‌کند. محور ریشه‌های بی‌عدالتی خود به طور غیرمستقیم پیشگیری از این رفتارها محسوب می‌شود.

بخش دوم زیر عنوان «توسعه ملی و پیشگیری از جرم» تأکید می‌کند که سیاست‌گذاری در زمینه پیشگیری از جرم و مسائل مربوط به عدالت کیفری باید با توجه به خصوصیات اجتماعی، اقتصادی، سیاسی، فرهنگی، سنتها و عرف و عادات و درجه توسعه یافتگی هر کشور صورت گیرد؛ مطالعات و تحقیقات در زمینه پیشگیری باید در یک دیدگاه چند بُعدی و با تکیه بر دستاوردهای رشته‌های مختلف انجام شود؛ برای ادغام پیشگیری از جرم در اهداف توسعه باید کلیه منابع انسانی و مادی لازم را بسیج کرد و تا حد امکان به نهادهای رسمی و غیررسمی (مردمی - سنتی) جامعه متوسل گردید.

در بخش سوم که عنوان آن «نظام عدالت کیفری، توسعه و حقوق بشر» است بر ارزیابی و سنجش دوره‌ای سیاست کیفری (یعنی سیاست و عملکرد مراجع قضایی کیفری) و وسائل رسمی و غیررسمی کنترل جرم (پیشگیری) به منظور سازگار ساختن آنها با تغییرات اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی هر جامعه تأکید شده است؛ رسانه‌های گروهی باید برای معرفی و ترویج اشکال مختلف پیشگیری در سطح عمومی ترغیب و تشویق شوند؛ به موازات استفاده و تعمیم تدابیر نوین پیشگیرانه از بزهکاری، نباید شیوه‌های سنتی پیشگیری که منطبق با فرهنگ هر جامعه است کنار گذاشته شود؛ سیاست‌های اجتماعی مؤثر در جهت بهبود وضعیت لایه‌های بی‌بضاعت جامعه و نیز برابری، عدالت و انصاف در مراحل مختلف

فرآیندهای اعمال قوانین باید اتخاذ و عمومیت یابد.

بالاخره بخش چهارم زیرعنوان «همکاری بین المللی در قلمرو پیشگیری از جرم و عدالت کیفری» به رسالت سازمانها و مراجع بین المللی و منطقه ای فعال در قلمرو پیشگیری، از جمله مؤسسات منطقه ای و بین منطقه ای ملل متحد و نیز بخش پیشگیری از جرم و عدالت کیفری و سایر سازمانهای بین المللی بین الدول و سازمانهای غیردولتی - که نقش مشاور را نزد شورای اقتصادی و اجتماعی ایفا می کنند - در ترویج همکاریهای علمی - اجرایی در زمینه پیشگیری از جرم در سطح دولتها و هماهنگ کردن اصول راهبردی سیاست پیشگیری کشورها که در نهایت به ارتقاء و استقرار صلح و امنیت منجر خواهد شد، اشاره می کند.^{۵۴} کنگره های پنج سالانه بی تردید، موقعیت مناسبی برای تبادل نظرات و تجربیات بین دولتها در زمینه پیشگیری و نیز برای نزدیک کردن سیاست آنها در این قلمرو فراهم می کند.

الف ۴. کنگره هشتم (۱۹۹۰ - هاوانا) بر ضرورت اتخاذ و اعمال تدابیر پیشگیرانه از جرایم خاصی همچون جرایم علیه محیط زیست، سرقت منازل، سرقتها همراه با خشونت و تعرض علیه افراد در معابر عمومی تأکید نمود.

الف ۵. کنگره نهم (۱۹۹۵ - قاهره) در ادامه مطالعات کنگره های قبلی و به منظور تکمیل جنبه های مختلف پیشگیری، موضوع چهارم برنامه خود را به «استراتژیهای پیشگیری از بزهکاری» اختصاص داد و طی آن، خانواده، مدرسه، مذهب و تشکلهای اجتماعی خاص هر کشور را از عوامل مؤثر در سالم سازی جامعه و پیشگیری از رفتارهای منحرفانه و مجرمانه اعلام نمود؛ اتخاذ و اعمال تدابیر پیشگیرانه کوتاه و میان مدت در زمینه های شهرسازی و شهرنشینی متناسب با شرایط فرهنگی، نوع و اندازه مسکن متناسب با جمعیت خانواده، آموزش و پرورش به طور کلی و آموزش

۵۴. برای اطلاع از کل متن، رک:

Compendium of United Nations Standards and norms in Crime Prevention and Criminal Justice, op. cit.

حرفه‌ای به طور خاص و تنوع و گسترش ورزش و اوقات فراغت را با استفاده از تحولات و یافته‌های جدید جامعه‌شناسی، روان‌شناسی و جرم‌شناسی به دولتهای عضو توصیه نمود. چگونگی پیشگیری از بزهکاری در مناطق شهری و ارزیابی و سنجش ترازنامه کارایی تدابیر پیشگیرانه و ترسیم دورنمای جدید نیز از جمله توصیه‌های دیگرکنگره نهم می باشد. به موازات تأکید بر گسترش پیشگیری از بزهکاری عمومی، پیشگیری از بزهکاری صغار نیز موضوع مطالعات خاص سازمان ملل متحد قرار گرفته است.

ب. پیشگیری از بزهکاری صغار

مسأله بزهکاری صغار، به طور کلی، از جمله قلمروهایی است که همواره در سطح بین‌المللی مورد توجه قرار گرفته است. لیکن موضوع تهیه و تنظیم تدابیر خاص ناظر بر پیشگیری از جرایم صغار در سطح سازمان ملل متحد، برای نخستین بار در قطعنامه شماره ۴۰/۳۵ مورخ ۲۹ نوامبر ۱۹۸۵ مجمع عمومی مطرح و طی آن از شورای اقتصادی و اجتماعی خواسته شد تا قواعد ویژه پیشگیری از بزهکاری اطفال را به منظور کمک به دولتهای عضو در انشاء و اجرای سیاستهای خاص در زمینه بزهکاری تدوین کند و نتیجه مطالعات خود را برای بررسی و تصمیم‌گیری به کنگره پنج‌سالانه هشتم گزارش نماید. شورای اقتصادی اجتماعی در قطعنامه شماره ۱۹۸۶/۱۰ مورخ ۲۱ می ۱۹۸۶ خود از کنگره هشتم که در سال ۱۹۹۰ برگزار می شد خواست تا طرح قواعد پیشگیری از بزهکاری اطفال را به منظور تصویب در جلسات خود بررسی کند.

کمیته پیشگیری از جرم و مبارزه با بزهکاری (کمیسیون فعلی پیشگیری از جرم و عدالت کیفری) برای تدارک طرح مزبور مطالعات عمیق خود را با همکاری دبیرکل و با بهره‌گیری از کارشناسان در جلسات مختلف خود آغاز نمود. مرکز عربی مطالعات امنیت و آموزش با همکاری دفتر سازمان ملل متحد واقع در وین، اجلاس (در واقع نهایی) بین‌المللی

کارشناسان برای تهیه و تدارک طرح «اصول راهبر سازمان ملل متحد برای پیشگیری از بزهکاری اطفال» را از ۲۸ فوریه تا اول مارس ۱۹۸۸ در ریاض برگزار نمود. طرحی که بدین ترتیب در پایان اجلاس ریاض تصویب و برای بررسی و تصمیم گیری در دستور کار کنگره هشتم گنجانده شد، «اصول راهبر ریاض» نامیده شد. کنگره هشتم تصویب این اصول را به مجمع عمومی توصیه نمود. این مجمع طی قطعنامه‌ای در ۱۴ دسامبر ۱۹۹۰ اصول مزبور را تصویب کرد و از مراجع تخصصی خود و نیز از دبیرکل خواست تا در ترویج، پیشبرد و اعمال آنها در سیاست جنایی خاص اطفال بزهکار در سطح کشورهای عضو تلاش کند.

اصول راهبر ریاض، در هفت بخش و شصت و شش بند انشاء شده است.^{۵۵} بخش اول که به «اصول اساسی» اختصاص داده شده است، پیشگیری از بزهکاری اطفال را رکن عمده پیشگیری از بزهکاری، به طور کلی، قلمداد کرده است: «با گماردن جوانان به فعالیتهای مشروع و مفید برای جامعه، ... آنان می‌توانند روحیه‌ای را که مستعد جرم نباشد کسب کنند»؛ کل جامعه باید رشد هماهنگ و متعادل نوجوانان را همراه با احترام به شخصیت آنان و مساعد کردن زمینه شکوفایی جوانان از سنین کودکی تضمین کند؛ ... باید بر ضرورت و اهمیت اتخاذ سیاستهای پیشگیری از اشکال نوین بزهکاری اطفال تأکید شود؛ همچنین باید به مطالعه منظم و تهیه و تنظیم و اعمال تدابیری پرداخت که زمینه اجتناب از جرم‌انگاری و کیفری کردن رفتارهایی را که موجب اختلال و خسارات شدید برای رشد طفل نمی‌شود و برای دیگران نیز خسارتی در بر ندارد، فراهم کند؛ استقرار و تدوین خدمات و برنامه‌های اجتماعی برای پیشگیری از بزهکاری اطفال ضروری است؛ سیاست حمایت از رفاه، رشد، حقوق و منافع کلیه صغار باید در اولویت قرار داده شود. در بخش دوم با عنوان «اهمیت اصول راهبر» تأکید شده است که اصول راهبر ریاض در ادامه و چارچوب کلی اعلامیه جهانی حقوق بشر، میثاق بین‌المللی حقوق

۵۵. برای اطلاع بیشتر از کل متن اصول، رک. همان مأخذ.

اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، میثاق بین المللی حقوق مدنی و سیاسی، اعلامیه حقوق کودک و کنوانسیون بین المللی حقوق کودک،^{۵۶} تفسیر و به اجرا گذاشته خواهند شد». پیشگیری عمومی (اجتماعی)، عنوان بخش سوم اصول راهبر ریاض است. در این بخش، بر تدوین برنامه های کامل پیشگیری در سطح مراجع مختلف حکومتی تأکید شده است: در این برنامه ها باید از جمله مشارکت جامعه در قالب خدمات و برنامه های مختلف، و همکاری نزدیک چند بُعدی بین مرکز و استانها با استمداد از بخش خصوصی، از معتمدین محلی و از مراجع مسؤول بخشهای کار، مراقبت و نگهداری اطفال، بهداشت کودکان، حمایت اجتماعی و اجرای قوانین (مراجع قضایی- پلیسی) به منظور تنظیم اقدامهای پیشگیرنده از بزهکاری اطفال که به اتفاق تهیه شده است و نیز مشارکت جوانان در سیاستها و فرآیندهای پیشگیری از بزهکاری اطفال، و اتخاذ روشهایی که اجازه کاهش مؤثر زمینه های ارتکاب اعمال مجرمانه صغار را بدهد،... پیش بینی شود.... «فرآیندهای اجتماعی شدن» یا «جامعه پذیر شدن» عنوان بخش چهارم است که بر نقش سیاستهای پیشگیری که مراتب اجتماع پذیری و جذب و یکپارچگی اجتماعی موفقیت آمیز اطفال و جوانان را - به ویژه از طریق خانواده، جامعه، گروههای همتا، آموزش و پرورش (مدرسه)، آموزش حرفه ای و اشتغال (دنیای کار) - با توسل به خدمات داوطلبانه سازمانها و تشکل های فعال در زمینه مسائل صغار و رسانه های گروهی هموار نماید، تأکید شده است.

در بخش پنجم، «سیاست اجتماعی»، مراجع رسمی و دولتی به توجه و اهمیت دادن به طرحها و برنامه های مربوط به جوانان و نیز به اختصاص اعتبارات کافی برای تأمین بودجه، خدمات، تجهیزات و نیروی انسانی لازم برای مراقبتهای پزشکی، بهداشت روانی، تغذیه، مسکن و سایر قلمروها - از جمله پیشگیری از سوء استفاده از مواد مخدر و نوشابه های الکلی و نیز

۵۶. در این خصوص، رک: رسولی زاده (غلامرضا) اصول راهبردی سیاست جنایی کنوانسیون بین المللی حقوق کودک در قلمرو بزهکاری اطفال، پایان نامه کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم شناسی، دانشکده حقوق دانشگاه امام صادق، ۱۳۷۵.

ترک اعتیاد جوانان - ترغیب و تشویق شده‌اند؛ دولت‌ها باید به برنامه‌ریزی و اعمال تدابیر و استراتژیها در درون یا بیرون از سیستم عدالت کیفری، به منظور اجتناب از خشونت در داخل خانواده‌ها - که غالباً کودکان قربانی آن هستند - و نیز به منظور تضمین رفتار مناسب با آنها، ادامه دهند...

در بخش ششم زیر عنوان «قوانین و تشکیلات عدالت کیفری»، دولت‌ها به اتخاذ و اجرای قوانین و آیین‌هایی تشویق شده‌اند که در جهت ارتقاء و حمایت حقوق و سعادت کلیه جوانان باشد؛ برای جلوگیری از زدن هرگونه برجسب «منحرف» یا «مجرم»، بزه‌دیده یا مجرم واقع شدن بعدی جوانان، باید قوانینی وضع و تصویب شود که در آنها اعمالی که ارتکابشان به وسیله بزرگسالان جرم تلقی نشده است، برای جوانان نیز مجازات و آثار کیفری به دنبال نداشته باشد؛ دولت‌ها باید یک شغل «میانجیگر» یا مرجع مستقلی که بتواند وظایف مشابه را انجام دهد ایجاد نماید. میانجیگر می‌تواند، به مراقبت و پیگیری امور مربوط به رعایت حقوق و منافع جوانان و نیز به هدایت آنان به ادارات و مراجع مناسب رسمی و نیز به اجرای «اصول راهبر ریاض» و سایر اصولی^{۵۷} که در ابزارهای سازمان ملل متحد ناظر بر صغار و به ویژه صغار بزه‌کار و بزه‌دیده است، پردازد...

در بخش هفتم و آخرین بخش «تحقیقات، تدوین سیاست‌ها و هماهنگی»، بر ارتقاء همکاری و هماهنگی چند بعدی، در سطح بخشهای مختلف بین مراجع و ادارات اقتصادی، اجتماعی، تربیتی و بهداشتی، قضایی و سازمانهای خاص جوانان، تشکیلات اجتماعی و سازمان‌های توسعه سایر نهادهای مسؤول در قلمرو جوانان - به ویژه با ایجاد مکانیسمهای مناسب - و ارائه آموزشهای تخصصی به افرادی که به نوعی در سطوح مختلف اجتماعی با صغار سروکار دارند، تأکید شده است.

بدین ترتیب «اصول راهبر ریاض» توفیق برنامه‌ها و اقدامات

۵۷. همچنین رک. قسمت «ب» گفتار دوم همین مبحث.

پیشگیری از بزهکاری صغار را که ناظر بر قبل از ارتکاب جرم است و نیز رشد و شکوفایی شخصیت نوجوانان و اجتماع پذیر شدن آنان را، در گرو تلاش و فعالیت هماهنگ کلیه ارکان جامعه اعم از ارکان رسمی (دولت) و ارکان غیررسمی (مردم و نهادهای مردمی) می‌داند.^{۵۸}

کنگره نهم سازمان ملل متحد (۱۹۹۵- قاهره) به موازات ابزارمند کردن گسرایش یا «بازوی» «پیشگیری» سیاست جنایی، گسرایش «کیفری» آن را نیز که در واقع همان عدالت کیفری است، در مطالعات و فعالیتهای خود مورد توجه قرار داد.

گفتار دوم

عدالت کیفری

عدالت کیفری شامل مراجع گوناگونی می‌شود که دامنه صلاحیت و مداخله آنها از لحظه ارتکاب جرم شروع شده تا مرحله اجرای محکومیت کیفری نسبت به بزهکار و حتی پس از تحمل مجازات، یعنی مرحله بعد از خروج مجرم از فرآیند کیفری، نیز ادامه پیدا می‌کند. سازمان ملل متحد برای هر یک از این مراجع وظایف و مکانیسمهای مربوط و نیز برای مسؤولان و مجریان آنها (پلیس، دادسرا، دادگاه، زندان، مراکز بعد از خروج) ابزارهای متنوعی را وضع و تصویب کرده و طی آنها اصول راهبر عدالت کیفری مدل برای دولتهای عضو را پیش بینی نموده است. این سازمان ابزارهای متفاوتی را برای عدالت کیفری عمومی (الف) و عدالت کیفری صغار (ب) تدارک دیده و بدین ترتیب، عامل سن را به عنوان معیاری برای تنظیم و اعمال «سیاست جنایی افتراقی» خاص صغار مورد استفاده قرار داده است.

الف. عدالت کیفری عمومی

عدالت کیفری معمول نسبت به بزرگسالان بزهکار، به ویژه به عنوان

58. Cf. Rapport du Neuvième congrès des Nations- Unies, A/ conf/ 16- Mai 1995; pp. 24-26.

گرایش و بازوی کاربردی سیاست جنایی، در مراجع فنی - اجرایی مرکزی و مراجع آموزشی - پژوهشی منطقه ای ملل متحد از نظر ماهوی و شکلی مطالعه و بررسی شده است و برای هر یک از مراجع کیفری، مسؤولان و کارکنان آن و نیز برای نوع مجازاتها، نحوه رفتار با بزهکاران و چگونگی حمایت و دفاع از حقوق بزه دیدگان ...، اصولی اساسی در قالب قطعنامه، توصیه نامه، قواعد، معیارها و اعلامیه ها تدوین و تصویب شده است.^{۵۹} در این گفتار، اصول راهبر ناظر بر اجرای کیفر سالب آزادی و محدوده آن (۱) و اصول راهبر مربوط به حمایت از بزه دیدگان (۲) در فرآیند عدالت کیفری، به عنوان نمونه، انتخاب و بررسی خواهد شد.

۱. کیفر سالب آزادی

کیفر سالب آزادی از دو جهت عمده در مطالعات و سپس در ابزارهای سازمان ملل متحد مورد توجه قرار گرفته است: یکی از نظر تأثیر و رسالتی که این کیفر باید در «اصلاح و درمان» و به سازی بزهکاران ایفا کند (۱-۱) و دیگری از نظر محدود کردن موارد استفاده از کیفر سالب آزادی، چه در مرحله تقنینی و چه در مرحله اجرا و اعمال، از طریق اعمال «سیاست جایگزینی» (۱-۲).

۱-۱. اصلاح و درمان بزهکاران

نحوه و کیفیت رفتار با بزهکاران زندانی، نحوه آرایش داخلی زندانها، انواع روشهای (رژیمهای) اعمال کیفر سالب آزادی در جهت فردی کردن اجرای محکومیتهای حبس، نخستین قلمرویی بوده که از ربع آخر سده نوزدهم در سطح مجامع و کنفرانسهای بین المللی موضوع بحث و تبادل نظر بوده است.^{۶۰} کنگره های کمیسیون و سپس بنیاد بین المللی

59. Cf. UN, The United Nations and Crime Prevention, op. cit., pp. 59-159; Compendium of United Nations standards and norms in crime prevention and criminal justice, op. cit.

۶۰. رک. قسمت «ب» مقدمه همین نوشتار

کیفری و زندانها، جامعه ملل و بالاخره سازمان ملل متحد همواره درباره این شکل واکنش علیه بزهکاری مطالعه و برنامه ریزی کرده‌اند و بر جنبه اصلاحی و درمانی آن تأکید نموده‌اند. بنابراین در مورد زندانها و رسالت‌های آن (بازپذیر ساختن خانوادگی و شغلی، سازگار ساختن مجدد اجتماعی، درمان جسمانی و روانی و اصلاح اخلاقی محکومین به حبس...)، سازمان ملل متحد از دستاوردهای مطالعات و پژوهشهای بین‌المللی گذشته بهره برده است.

۱.۱.۱. «مجموعه قواعد و مقررات حداقل ملل متحد درباره طرز رفتار (اصلاحی) با زندانیان» در نخستین کنگره پنج‌سالانه سازمان ملل متحد (۱۹۹۵) در ژنو به اتفاق آراء شرکت‌کنندگان به تصویب رسید و متعاقباً در ۳۱ ژوئیه ۱۹۵۷ در قالب قطعنامه‌ای مورد تصویب شورای اقتصادی و اجتماعی نیز قرار گرفت. خاستگاه این مجموعه قواعد را باید در «قواعد اصلاح زندانیان» که ابتدا کمیسیون بین‌المللی کیفری و زندانها تدوین کرده بود و سپس جامعه ملل با تغییرات مختصری آن را، در سال ۱۹۳۴ به تصویب خود رسانید، جستجو کرد.

«مجموعه قواعد و مقررات حداقل» مشتمل بر یک مقدمه تحت عنوان «ملاحظات مقدماتی» و دو بخش که عنوان هر یک از آنها به ترتیب «قواعد عمومی اجرا و اعمال» و «قواعد قابل اجرا نسبت به گروهها و طبقات خاص محکومین» می‌باشد در نود و پنج قاعده یا ماده تنظیم شده است. به موجب قاعده (ماده) ۱، هدف این مجموعه، تهیه و تنظیم اصول و قواعد حداقل از نظر سازمان ملل متحد درباره تشکیلات مطلوب و مفید زندانها و تحقق اصلاح و درمان بزهکارانی ذکر شده است که در حبس به سر می‌برند.

بخش اول درباره قواعد مربوط به سازمان و تشکیلات عمومی مؤسسات مختلف زندان است که قابل اجرا نسبت به کلیه طبقات زندانیان یعنی محکومین و متهمین و حتی آن دسته از محبوسینی می‌شود که مشمول اقدام تأمینی یا تربیتی واقع شده‌اند: دفتر ثبت موارد ورودی،

تفکیک و طبقه‌بندی زندانیان، محل‌های حبس، بهداشت شخصی، البسه، تغذیه، تمرین‌های بدنی، خدمات پزشکی، انضباط، تنبیهات، وسایل اجبار و الزام برای نگهداری زندانیان (دست‌بند، زنجیر...)، اطلاعات و حق شکایت زندانیان، تماس با دنیای خارج، کتابخانه، مراسم مذهبی، چگونگی تودیع و نگهداری اشیاء متعلق به زندانیان، اطلاع و یادداشت مربوط به فوت، بیماری، انتقال زندانیان، کارکنان زندانها و بازرسی زندانها و طرق مختلف آن (مواد یا قاعده ۵۵-۶).

بخش دوم شامل قواعد خاص قابل اجرا درباره طبقات مختلف زندانیانی است که در هر قسمت به آنها اشاره شده است. در قسمت الف به اصول راهبر در زمینه‌های اصلاح و درمان، طبقه‌بندی و فردی کردن، امتیازات، کار، تعلیمات درسی و مذهبی، روابط اجتماعی، کمک‌های بعد از خروج به محکومین پرداخته شده است؛ در قسمت ب مقررات مربوط به زندانیان نامتعادل روانی، در قسمت ج مقررات حاکم بر اشخاص دستگیر شده یا اشخاصی که در بازداشت احتیاطی به سر می‌برند، در قسمت د طی یک ماده وضعیت محکومینی که به لحاظ بدهی مالی در زندان نگهداری می‌شوند و بالاخره در قسمت هـ شامل یک ماده، وضعیت اشخاصی که بدون هیچ‌گونه اتهامی توقیف یا زندانی شده‌اند (یعنی اشخاصی که به نوعی آزادیشان، بدون صدور اتهام و تعیین نوع آن، سلب گردیده است) مشخص و تعریف شده است.

۱.۱.۲. قسمت ه، یعنی قاعده (ماده) ۹۵، براساس توصیه کمیته

پیشگیری از جرم و مبارزه با بزهکاری (کمیسیون فعلی پیشگیری از جرم و عدالت کیفری) در ۱۳ مه ۱۹۷۷ به تصویب شورای اقتصادی و اجتماعی رسیده و در واقع به عنوان یک قاعده تکمیلی، به منظور تعمیم ضمنی قلمرو اجرای حمایتی قواعد و مقررات حداقل نسبت به افرادی که بدون هیچ قرار یا حکمی در زندان به سر می‌برند، به مجموعه فوق اضافه شده

است.^{۶۰}

۱-۱-۳. حدود دو دهه پس از تصویب مجموعه قواعد و مقررات حداقل، کنگره پنجم (۱۹۷۵) به شورای اقتصادی و اجتماعی توصیه کرد که قلمرو و نیز روشها و کیفیت اعمال مقررات این مجموعه مورد ارزیابی قرار گیرد. بر همین اساس، شورا، به موجب قطعنامه مورخ ۱۲ مه ۱۹۷۶، کمیته پیشگیری از جرم و مبارزه با بزهکاری را مأمور کرد تا موضوع را در دستور کار مطالعاتی خود قرار دهد. این کمیته در اجلاسهای چهارم و هشتم با استفاده از کارشناسان و اعضاء خود موفق به تدوین متنی تحت عنوان «مقررات ناظر بر تضمین اجرای مؤثر مجموعه قواعد و مقررات حداقل درباره طرز رفتار (اصلاحی) با زندانیان» شد. این متن مشتمل بر سیزده ماده همراه با تفسیرهایی، در قالب قطعنامه‌ای در ۲۵ مه ۱۹۸۴ به تصویب شورای اقتصادی و اجتماعی رسید. این متن در واقع شامل تدابیری می‌شود که ارتقاء اجرای مفید مفاد مجموعه قواعد و مقررات حداقل را در کشورهای عضو سازمان ملل متحد مدنظر دارد.

به عنوان نمونه می‌توان از نحوه ادغام آنها در قوانین و مقررات داخلی، نحوه انعکاس این قواعد و مقررات به کارکنان زندانها و زندانیان و آگاهی آنان از وظایف و حقوقشان، چگونگی ارائه گزارش دوره‌ای راجع به نحوه و نتایج اعمال این مجموعه در سطح ملی به دبیرکل سازمان ملل متحد (موانع یا تسهیلات موجود در اجرای آن) نام برد.^{۶۱}

۱-۱-۴. بیش از سه دهه پس از تصویب مجموعه «قواعد و مقررات حداقل»، مجمع عمومی براساس توصیه کنگره هشتم (کوبا - ۱۹۹۰) «اصول اساسی» راجع به اصلاح بزهکاران را طی قطعنامه‌ای در تاریخ ۱۴

۶۱. گفتنی است که تدوین کنندگان نخستین آیین نامه جامع راجع به زندانها و مؤسسات صنعتی و کشاورزی وابسته به زندانها در ایران که در تاریخ ۱۹ تیر ۱۳۵۴ به تصویب رسید، از مجموعه قواعد حداقل در سطح وسیعی اقتباس کرده‌اند. برای اطلاع از کل مواد قواعد و مقررات حداقل رک:.

Compendium of United Nations standards and norms in crime prevention and criminal Justice, op. cit.

۶۲. برای اطلاع از کل متن رک: همان مأخذ.

دسامبر ۱۹۹۰ به تصویب رسانید. این اصول برپایه مطالعاتی که قبلاً بوسیله چند سازمان غیردولتی انجام شده و در سال ۱۹۸۸ برای بررسی و تصویب به دهمین اجلاس کمیته پیشگیری از جرم و مبارزه با بزهکاری ارائه گردیده بود، بوسیله اجلاس تدارکاتی منطقه ای (آمریکای لاتین) کنگره هشتم در یازده بند به منظور تکمیل مفاد «مجموعه قواعد و مقررات حداقل» تهیه و تنظیم شده بود.^{۶۳}

«اصول اساسی»، رعایت حقوق و مقام انسانی زندانیان، عدم اعمال تبعیض نسبت به آنان و ایجاد فضای مساعد برای بازپذیر شدن آنان در جامعه و محیط خانوادگی، یعنی اصلاح اجتماعی- فرهنگی- حرفه ای و برحسب ضرورت، مداوای روانی- جسمانی محکومین را مورد تأکید قرار داده است.^{۶۴}

سازمان ملل متحد به موازات تدوین و تصویب ابزارهایی که اجرای کیفر سالب آزادی را با توجه به تنوع زندانیان، تابع رژیمها و روشهای متفاوتی قرار داده است و با این کار، در واقع اصل فردی کردن اجرایی این کیفر را رعایت کرده است، سیاست جایگزینی را نیز - به ویژه نسبت به کیفرهای سالب آزادی کوتاه مدت- در ابزارهای مستقل دیگر پیش بینی و به دولتهای عضو توصیه کرده است.

۱.۲. حبس زدایی/زندان زدایی

پژوهشهای جرم شناختی و کیفرشناختی راجع به کارایی زندانها در زمینه اصلاح بزهکاران و مبارزه با تکرار جرم نشان داده است که از یک سو، زندانها و مؤسسات مربوط در انجام این رسالت روی هم رفته ناموفق

۶۳. برای اطلاع از کل متن رک: همان مأخذ.

۶۴. گفتنی است که کنگره نهم (قاهره - ۱۹۹۵) نیز با تصویب قطعنامه ای تحت عنوان «اجرای عملی مجموعه قواعد و مقررات حداقل ملل متحد درباره طرز رفتار (اصلاحی) با بزهکاران (زندانیان)» دوباره بر رسالت به سازی- درمانی کیفر سالب آزادی و اجرای مفید آن در زندانهای کشورهای عضو تأکید کرده است. رک:

بوده است و از سوی دیگر، حبس های کوتاه مدت، به ویژه برای بزهکاران بی سابقه، بیشتر یک عامل تکرار جرم بوده است.^{۶۵} بدین ترتیب بحث زندان زدایی و «سیاست جایگزینی» برای کیفر سالب آزادی در محافل علمی و سپس در مراجع قانونگذاری کشورهای مختلف مطرح شد. این سیاست در واقع تعدیل و تعلیق اعمال مجازات زندان یا یافتن راه‌حلهای جایگزین را برای حبس های کوتاه مدت و نیز برای قرارهای تأمینی که منجر به بازداشت احتیاطی و موقت متهم می‌شود، دنبال می‌کند.^{۶۶}

جانشین‌های حبس در سطح سازمان ملل متحد نیز ابتدا در کنگره ششم (۱۹۸۰) مورد توجه قرار گرفت؛ سپس در کنگره هفتم (۱۹۸۵) تقلیل تعداد زندانیان، راه‌حلهای جایگزین کیفر زندان و بازپذیر کردن اجتماعی بزهکاران موضوع مطالعه عمیق و تبادل نظر وسیع قرار گرفت. با توجه به یافته‌های مطالعات و تحقیقات انجام شده، شورای اقتصادی و اجتماعی طی قطعنامه‌ای در ۲۱ مه ۱۹۸۶ در مورد کیفرهای جایگزین مجازات زندان، از دبیر کل خواست تا گزارشی در این مورد برای طرح، بررسی، انشا و تصویب در کنگره هشتم (۱۹۹۰) آماده نماید.

کمیته پیشگیری از جرم و مبارزه با بزهکاری (کمیسیون فعلی پیشگیری از جرم و عدالت کیفری) با همکاری بنیاد بین‌المللی کیفری و زندانها و مؤسسه منطقه‌ای آسیا و خاور دور پیشگیری از جرم و اصلاح بزهکاران وابسته به سازمان ملل متحد، متنی با عنوان «قواعد حداقل ملل متحد درباره تهبه و تنظیم اقدامات غیرسالب آزادی» را انشاء نمودند که در اجلاس تدارکاتی بین منطقه‌ای کنگره هشتم که با حضور کارشناسان مختلف در توکیو برگزار شد مورد بررسی و تصویب قرار گرفت، و به همین لحاظ به «قواعد توکیو» شهرت یافت. قواعد مزبور پس از تصویب کنگره هشتم و براساس پیشنهاد این کنگره، در قالب قطعنامه مورخ ۱۴ دسامبر ۱۹۹۰ به تصویب مجمع عمومی نیز رسید و اجرای آن به دولتهای

۶۵. برای اطلاعات بیشتر رک: آنسل (مارک)، همان.

۶۶. برای اطلاعات بیشتر رک: پرادل (زان)، همان.

عضو توصیه گردید.

بدین ترتیب، قواعد توکیو، به منظور برقراری نوعی توازن میان حقوق بزهکاران، حقوق بزه‌دیدگان و نیازهای امنیتی جامعه، اصول راهبر ناظر بر اقدامات غیرسالب آزادی و چگونگی اجرای آنها را در هشت قسمت بیان کرده است؛ قسمت اول (اصول عمومی) به اهداف کلی، قلمروی اجرای اقدامهای غیرسالب آزادی، تضمین‌های حقوقی و نسخ یا خدشه دار نکردن قواعد مشابه پرداخته است؛ این قواعد شامل یک سلسله اصول اساسی هستند که هدفشان مساعد کردن زمینه‌توسل به اقدامهای غیرسالب آزادی و نیز تضمین‌های حداقل برای اشخاصی است که مشمول تدابیر جایگزین حبس قرار می‌گیرند. قواعد توکیو نسبت به کلیه اشخاصی که موضوع تعقیب‌های قضایی، محاکمه یا اجرای حکم، در کلیه مراحل عدالت کیفری، واقع می‌شوند، اعمال می‌گردد، یعنی مظنون، متهم یا محکوم که در متن از آنان زیرعنوان بزهکار یاد شده است. در قسمت دوم (قبل از محاکمه) اصول راهبر راجع به تدابیری که قبل از شروع محاکمه قابل اتخاذ است و نیز به بازداشت موقت به عنوان اقدامی که باید به عنوان آخرین حربه در فرآیند کیفری انتخاب و اعمال گردد، آورده شده است. قسمت سوم (محاکمه و محکومیت) انجام تحقیقات اجتماعی راجع به بزهکاران (تشکیل نوعی پرونده شخصیت) و اقدامهای غیرسالب آزادی که مقام قضایی می‌تواند، به منظور بازپذیرسازی اجتماعی، خانوادگی و فرهنگی بزهکار، انتخاب و در حکم خود پیش‌بینی کند (از قبیل ضمانت‌اجراهای شفاهی مانند سرزنش، تذکر و اخطار؛ آزاد گذاشتن متهم قبل از تصمیم دادگاه؛ کیفرهای سالب حقوق؛ کیفرهای اقتصادی و نقدی مانند جریمه و جریمه روزانه یا روزهای کیفردار؛ ضبط و مصادره؛ استرداد مال یا اموال به مجنی‌علیه یا خسارت‌زدایی از وی؛ محکومیت با تعلیق یا تعلیق کیفر؛ پروبایسون (نوعی تعلیق مراقبتی همراه با آزمایش) و مراقبت و نظارت قضایی؛ کیفرهای خدمات عمومی؛ تحت نظر قراردادن در یک مؤسسه باز؛ تحت نظر قرار دادن در محل سکونت؛ هر

شکل دیگر رفتار در محیط باز؛ ترکیبی از این اقدامها) را توصیه می نماید. قسمت چهارم (اعمال کیفرها) مقررات مربوط به مرحله اجرای مجازاتها، یعنی مرخصی، آزادی برای کار یا تحصیل، آزادی مشروط، تخفیف مجازات و عفو خصوصی را پیش بینی کرده است. قسمت پنجم (نحوه اعمال اقدامهای غیرسالب آزادی) به نظارت، مدت اقدامهای غیرسالب آزادی، شرایط و تکالیفی که بزهکار مشمول اقدام غیرسالب آزادی باید رعایت کند، چگونگی تضمین اصلاح و درمان بزهکار، مسائل انضباطی مربوط به عدم رعایت شرایط و تکالیف اصلاح و درمان اختصاص داده شده است. قسمت ششم (کارکنان) و قسمت هفتم (داوطلبان افتخاری و سایر منابع مردمی) شرایط کار و مشارکت کسانی که، به عنوان کارکنان رسمی یا کارکنان داوطلب (مردم)، اعمال این نوع اقدامها را به عهده می گیرند، تعیین و تعریف می کند. و بالاخره در قسمت هشتم (تحقیقات، برنامه ریزی، تنظیم سیاستها و ارزیابی) تأکید می شود که در مورد نحوه اجرا و اعمال این اقدامها باید مطالعه و برنامه ریزی شود و طی پژوهشهای سنجشی دوره ای، نتایج اعمال آنها مورد بررسی و سنجش قرار گیرد: "بدین ترتیب سیاست جنایی سازمان ملل متحد در قبال زندان که پیش از سایر قلمروهای این سیاست «ابزارمند» شده است، در پرتو تحول دیدگاههای کیفرشناسان و جرم شناسان درباره کیفر سالب آزادی روش های اجرا و جایگزینی آن، متحول شده و توسعه یافته است. تأثیر یافته های جرم شناسی در حمایت از قربانیان بزهکاری در سیاست جنایی سازمان ملل متحد نیز کاملاً مشهود است، لیکن از آنجا که «بزه دیده»

۶۷. گفتنی است که شورای اروپا نیز با تدوین «قواعد اروپایی درباره ضمانت اجراها و اقدامهای اجتماعی» و تصویب آن در قالب توصیه نامه ای در ۱۹ اکتبر ۱۹۹۲، دولتهای عضو را به اتخاذ و اجرای سیاست جایگزینی در قبال کیفر سالب آزادی ترغیب و تشویق می کند. بدین ترتیب این توصیه نامه، به نوبه خود، منبع مدوّن فراملی برای حقوق جزای این کشورها محسوب می شود. رک:

Robert (Jean - Pierre) , "An innovative instrument: The European Rules on Community sanctions and Measures" in Penological Information Bulletin, Council of Europe, n° 19 and 20, 1994-1995, pp. 5-7.

عمدتاً از اواخر دهه ۱۹۷۰ در مطالعات جرم شناسان و متخصصان سیاست جنایی مورد توجه قرار گرفته، سازمان ملل متحد نیز از کنگره هفتم (۱۹۸۵) شروع به «ابزارسازی» و «ابزارمند کردن» سیاست جنایی خود در این قلمرو کرده است.

۲. حمایت از بزه دیدگان

شناخت ابعاد مختلف شخصیت مجنی علیه و نیز مطالعه سهم و نقش او در تکوین جرم از قلمروهای جدید در جرم شناسی است.^{۶۸} یافته های تحقیقات بزه دیده شناختی، به نوبه خود تحولات وسیعی را در قانونگذاری کیفری و سیاستگذاری در زمینه کنترل جرم، یعنی در سیاست جنایی اغلب کشورها، ایجاد نموده است.^{۶۹} به طوری که امروزه حمایت کیفری-اجتماعی از بزه دیدگان و پیشگیری از بزه دیدگی شهروندان، قلمرو نوینی در سیاست جنایی محسوب می شود.

۲.۱. در سطح سازمان ملل متحد، این قلمرو ابتدا در کنگره ششم (۱۹۸۰) به طور غیر مستقیم مورد توجه شرکت کنندگان قرار گرفت؛ در واقع در کنگره هفتم بود که به این سازمان توصیه شد تا اصول راهبر مربوط به سوء استفاده از قدرت اقتصادی و سیاسی را که قربانیانی به دنبال دارد، تنظیم نماید. بدین سان، مسأله «بزه دیدگان و قربانیان سیاست و قدرت و حمایت از آنان» از طریق کارهای اجلاس بین منطقه ای تدارکاتی برای کنگره هفتم و مطالعات مقدماتی کمیته پیشگیری از جرم و مبارزه با بزهکاری به منظور برگزاری این کنگره، به عنوان موضوعی مهم در دستور

۶۸. برای اطلاعات بیشتر رک. کی نیا (دکتر مهدی) بزه دیده شناسی یا مجنی علیه شناسی، حقوق، نشریه دانشکده علوم قضایی و خدمات اداری، دوره اول، شماره اول، ۱۳۷۰، ص ۱۲ و بعد؛ گسن (ریموند)، مقدمه ای بر جرم شناسی، همان، ص ۱۹۶ و بعد

۶۹. برای اطلاعات بیشتر رک. فتاح (عزت)، از سیاست مبارزه با بزهکاری تا سیاست دفاع از بزه دیده، ترجمه خطاطان و نجفی ابرنآبادی، مجله قضایی و حقوقی دادگستری جمهوری اسلامی ایران، شماره ۳، سال ۱۳۷۱ ص ۸۵ و بعد؛ لاررز (کریستین)، همان.

کار سازمان ملل متحد قرار گرفت.^{۷۰} «اعلامیه اصول اساسی عدالت درباره قربانیان بزهکاری و قربانیان سوء استفاده از قدرت»، که حاصل این کارها و مطالعات و نیز نتیجه همکاری سازمان های غیردولتی مانند جامعه جهانی بزه دیده شناسی و فدراسیون جهانی سلامت (بهداشت) روانی با کمیته (کمیسیون پیشگیری از جرم و عدالت کیفری کنونی) است، در کنگره هفتم پذیرفته شد و بنابر پیشنهاد کنگره در قالب قطعنامه ای در تاریخ ۲۹ نوامبر ۱۹۸۵ به تصویب مجمع عمومی نیز رسید.

این اعلامیه، در ۲۱ ماده و دو بخش تنظیم شده است. بخش اول، با عنوان «قربانیان جرایم»، اعمال اقدامهای قضایی حمایتی، ترمیمی، اجتماعی، امدادی و پیشگیرانه را نسبت به قربانیان مستقیم جرایم و قربانیان غیرمستقیم بزهکاری یعنی خانواده یا افراد تحت تکفل بزه دیدگان پیش بینی می کند و اتخاذ چنین اقدامهایی را (به ویژه در سطح ملی) به دولتهای عضو و نیز در سطح منطقه ای و بین المللی برای قربانیان جرایم فراملی و سازمان یافته توصیه می کند. بخش دوم، تحت عنوان «قربانیان سوء استفاده از قدرت» اقدامهای امدادی، حمایتی و پیشگیرانه را برای اشخاصی توصیه می کند که از نظر جسمانی، مالی، معنوی، روانی، قربانی افعال یا ترک افعالی واقع شده اند که هنوز نقض قانون جزا، یعنی جرم، محسوب نشده است، لیکن نقض آشکار قواعد و مقرراتی است که در سطح بین المللی اصول حقوق بشر محسوب می گردد.^{۷۱}

شورای اروپا، تحت تأثیر مفاد «اعلامیه اصول اساسی عدالت درباره قربانیان بزهکاری و قربانیان سوء استفاده از قدرت»، در تاریخ ۱۷ سپتامبر ۱۹۸۷ «توصیه نامه راجع به کمک به بزه دیدگان و پیشگیری از

۷۰. گفتنی است که شورای اروپا نیز قبلاً، تحت تأثیر جنبش مطالعاتی و حمایتی بزه دیده شناختی، کنوانسیون اروپایی جبران خسارات قربانیان اعمال خشونت آمیز را در ۲۴ نوامبر ۱۹۸۳ تصویب کرده بود که با پیوستن دولتهای عضو این شورا به آن، به عنوان منبع مدون فراملی سیاست جنایی، مورد توجه مراجع تقنینی - اجرایی کشورهای ذینفع اروپایی قرار گرفت.

۷۱. برای اطلاعات بیشتر درباره متن اعلامیه رک.

Compendium of United Nations standards and norms in crime prevention and criminal Justice, op. cit.

بزه دیدگی» را به تصویب رسانید؛ بعضی دولتهای عضو سازمان ملل متحد (مانند فرانسه)^{۳۲} نیز با ایجاد «صندوقهای ملی ویژه خسارت زدایی از قربانیان جرایم عمدی و غیر عمدی» در مقام اجرای اصول راهبر مندرج در اعلامیه برآمدند.

۲.۲. شورای اقتصادی و اجتماعی به دنبال تصویب اعلامیه در مجمع عمومی، طی قطعنامه‌ای در تاریخ ۲۱ مه ۱۹۸۶ از دبیرکل خواست تا گزارشی درباره اقدامهایی که برای اجرای اصول اعلامیه اتخاذ شده است تهیه کند. این شورا بر اساس گزارشهای دبیرکل و مطالعات کمیته پیشگیری از جرم و مبارزه با بزهکاری (کمیسیون کنونی) طی قطعنامه دیگری (۲۴ مه ۱۹۸۹)، تحت عنوان «اجرای اعلامیه اصول اساسی عدالت درباره قربانیان بزهکاری و قربانیان سوء استفاده از قدرت»، تدابیر متعددی را برای اعمال فراگیر این اصول در سطح دولتهای عضو پیش بینی کرد. براساس همین قطعنامه، به کمک مؤسسه اروپایی پیشگیری از جرم و کنترل (هلسینکی) یک دفترچه راهنما برای دست اندرکاران عدالت کیفری و به طور کلی برای اشخاصی که به نوعی با قربانیان جرایم و قربانیان نقض حقوق بشر سر و کار دارند تهیه و چاپ گردید.

۲.۳. شورای اقتصادی و اجتماعی از یک سو، با توجه به اصولی که در اعلامیه ۲۹ نوامبر ۱۹۸۵ و قطعنامه ۲۴ مه ۱۹۸۹ برای مسائل ماهوی و شکلی مربوط به «قربانیان جنایی» و «قربانیان سیاسی» پیش بینی شده بود و از سوی دیگر، با توجه به توصیه‌های اجلاس تدارکاتی کنگره هشتم، طی قطعنامه جدیدی در ۲۴ مه ۱۹۹۰ با عنوان «قربانیان بزهکاری و قربانیان سوء استفاده از قدرت» از دبیرکل سازمان ملل متحد و نیز از کنگره هشتم خواست تا در جهت تقویت و اعمال تقنینی-قضایی-اجرایی تدابیر حمایتی و پیشگیرانه خاص بزه دیدگان و قربانیان نقض اصول حقوق بشر در سطح دولتهای عضو، ابزارها و اقدامات جدیدی را تنظیم و

72. Cf. filizzola (G.) et Lopez (G.), *Victimes et Victimologie*, PUF, Paris, 1995.

توصیه کند. در اجرای تقاضای شورای اقتصادی و اجتماعی، کنگره هشتم (۱۹۹۰) با تصویب قطعنامه‌ای تحت عنوان «حمایت از حقوق اساسی قربانیان بزهکاری و قربانیان سوء استفاده از قدرت» بر ضرورت اقدامهای پیشگیرنده از قربانی جرم و قربانی قدرت سیاسی واقع شدن، اعمال رفتارهای پلیسی و قضایی عادلانه نسبت به بزه دیدگان در فرآیند کیفری، تعمیم مکانیسمهای خسارت زدایی، ترمیمی و استرداد اموال بزه دیدگان، تعمیم کمکهای اجتماعی، روانی و پزشکی به قربانیان جرایم خشونت آمیز، آموزش کارکنان پلیس، عدالت کیفری در قالب دوره‌های بازآموزی در زمینه بزه دیده شناسی و سیاست جنایی جدید، گنجاندن دروس مربوط در برنامه‌های دانشکده‌های حقوق، ایجاد مراکز اطلاع‌رسانی و کمک‌رسانی به بزه دیدگان و قربانیان نقض حقوق بشر،... تأکید می‌ورزد.^{۷۳}

۲.۴. مسأله بزه دیدگان و به ویژه موضوع قربانیان جرایم خشونت آمیز در کنگره نهم (۱۹۹۵) نیز مورد بررسی و تأکید قرار گرفت و توصیه‌های جدیدی درباره حمایت از آنان و نیز حمایت از قربانیان غیرمستقیم این قبیل جرایم ارائه گردید.^{۷۴}

بدین ترتیب سازمان ملل متحد، به موازات تحولات قضایی و آموزه (دکترین) در زمینه عدالت کیفری عمومی (سیاست کیفری عمومی) ابزارها و اصول راهبر متنوع و متحولی، چه برای رعایت حقوق بزهکار در مراحل مختلف فرآیند کیفری و چه برای حمایت از حقوق بزه دیدگان و خانواده یا افراد تحت تکفل آنان، تنظیم و به دولتهای عضو توصیه کرده است. تحولات آموزه در زمینه جرم‌شناسی اطفال و نوجوانان و یافته‌های پژوهشهای جرم‌شناختی درباره بزهکاری صغار نیز سبب شده است تا این

۷۳. برای اطلاع از کل متن رک. همان مأخذ: همچنین در مورد سیاست جنایی سازمان ملل متحد درباره بزه دیدگان رک: آخوندی (حمید)، سیاست جنایی سازمان ملل متحد در زمینه بزه دیدگان، پایان‌نامه کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی تهران، واحد مرکز، ۱۳۷۵.

74. Cf: Report of the ninth United Nations congress, pp. 12-14

سازمان اصول راهبردی خاصی را برای «عدالت کیفری ویژه صغار» تدوین، تصویب و توصیه نماید.

ب. عدالت کیفری صغار

همانطور که قبلاً گفته شد،^{۷۵} «کودکی» عاملی است که جنبه‌ها و آثار مختلف آن در جرم‌شناسی و حقوق کیفری همواره موضوع مطالعات و مقررات ویژه‌ای قرار گرفته است. زیرا صغار، هم در مقابل «بزهکاری» و هم در مقابل بزه‌دیدگی ضعف و آسیب‌پذیری بیشتری نسبت به بزرگسالان دارند. به همین جهت است که بنا بر توصیه جرم‌شناسی بالینی، حتی اطفال و نوجوانان بزهکار در مراجع ویژه و به موجب آیین دادرسی خاصی محاکمه و موضوع اقدام‌های حمایتی-تربیتی در کانون‌های اصلاح و تربیت واقع می‌شوند و بدین ترتیب، رسالت «حقوق جزای صغار» حمایت و مصون کردن اطفال و نوجوانان بزهکار و بزه‌دیده در برابر تکرار جرم و تکرار بزه‌دیدگی است.

۱. سازمان ملل متحد نیز از اواخر سالهای ۱۹۷۰ میلادی در مقام تنظیم اصول راهبر شکلی و ماهوی عدالت کیفری خاص صغار برآمده است، به طوری که به دنبال توصیه کنگره ششم (۱۹۸۰)، کمیته پیشگیری از جرم و مبارزه با بزهکاری با همکاری مؤسسات آموزشی-پژوهشی منطقه‌ای و بین منطقه‌ای ملل متحد فعالیت و مطالعات خود را برای تدوین و گسترش این اصول آغاز کرد. پیش‌نویس این اصول در اجلاس بین منطقه‌ای تدارکاتی برای کنگره هفتم که در سال ۱۹۸۴ درباره «جوانان، جرم و عدالت» در بیجینگ (پکن-چین) برگزار شد مورد بررسی و تجدیدنظر نهایی قرار گرفت، و سپس تحت عنوان «مجموعه قواعد حداقل ملل متحد درباره مدیریت و اعمال عدالت کیفری صغار» یا «قواعد بیجینگ» در کنگره هفتم (۱۹۸۵) مطرح و پذیرفته شد، و بالاخره براساس توصیه این کنگره در قالب قطعنامه‌ای در تاریخ ۲۹ نوامبر ۱۹۸۵ با همین عنوان به

۷۵. رک: قسمت «ب» از گفتار نخست همین مبحث

تصویب مجمع عمومی نیز رسید.

قواعد بیجینگ، در واقع اصول راهبر ناظر بر کلیه مراحل فرآیند کیفری خاص صغار بزهکار را در شش بخش بیان کرده است. در بخش اول (اصول عمومی) به حمایت خانوادگی از کودک برای شکل‌گیری و شکوفایی شخصیت او در ادوار مختلف سنی و برآوردن نیازهای متنوع صغار، سن صغر و مسئولیت کیفری آنان، اهدافی که مراجع قضایی ویژه صغار بزهکار باید دنبال کنند و نیز به حقوق آنها در مراحل مختلف عدالت کیفری از مرحله دستگیری گرفته تا مرحله اعمال تصمیم قضایی پرداخته است. بخش دوم (تحقیقات اولیه و تعقیب کیفری) درباره برخورد «تخصصی افتراقی» و لزوم داشتن آموزشهای تخصصی برای پلیس و قضات خاص اطفال و کارکنان کانون‌های اصلاح و تربیت، و نیز مداخله حداقل و محدود مقامهای پلیسی-قضایی و استفاده از شیوه‌های قضازدایی در قبال جرایم اطفال (از جمله تقلیل موارد توسل به بازداشت احتیاطی صغار بزهکار و تفکیک آنان از بزرگسالان) اصول مهمی را متذکر شده است. در بخش سوم (محاكمه و حل و فصل جرایم اطفال) مداخله مددکاران، متخصصان علوم تربیتی و والدین، تشکیل پرونده شخصیت اجتماعی صغار مجرم، رعایت اصول خاص در مورد نحوه رسیدگی و تصمیم‌گیری قضایی، نوع اقدامها و تناسب آنها با جرم ارتكابی صغار، به عبارت دیگر مفاد تصمیمهای دادگاهها در مورد محکومین صغیر و توسل حداقل به «محیط بسته» (زندان بسته) و نهادهای رسمی برای اعمال تصمیمات قضایی درباره صغار (و در عوض استفاده از محیط باز با جنبه‌های تربیتی آموزشی) مورد تأکید قرار گرفته است. بخشهای چهارم (طرز رفتار در محیط باز) و پنجم (طرز رفتار در محیط رسمی مانند کانون‌های اصلاح و تربیت و نهادهای مشابه)، در واقع اصول مربوط به نحوه به اجرا گذاشتن تصمیم دادگاههای خاص اطفال (از جمله رعایت قواعد حداقل ملل متحد درباره زندانیان) را تبیین می‌نماید. و سرانجام نحوه پیشبرد این قواعد در سطح دولتهای عضو و نیز انجام منظم پژوهشهای سنجشی درباره ترازنامه

کاربرد قواعد مزبور و در صورت ضرورت، تجدید نظر در آنها، موضوع بخش ششم (تحقیقات، برنامه‌ریزی، تهیه و تنظیم سیاستها و ارزیابی آنها) قواعد بیجینگ می‌باشد.

به دنبال تصویب این قواعد، شورای اقتصادی و اجتماعی طی قطعنامه‌ای در تاریخ ۲۴ مه ۱۹۸۹، از جمله از سازمان بین‌المللی کار، یونیسف، یونسکو، کمیساریای عالی پناهندگان ملل متحد و سازمان جهانی بهداشت دعوت کرد تا در پیشبرد و اجرای اصول اعلام شده در قواعد بیجینگ در کلیه فعالیتها و برنامه‌های خود راجع به جوانان تلاش کنند و نیز طی آن تصمیم گرفت که کنگره هشتم (۱۹۹۰) باید پیشرفتهای حاصله از اعمال قواعد مزبور را بررسی کند و بدین منظور دبیرکل باید گزارش روزآمدی در مورد موضوع برای آن کنگره تهیه نماید.^{۷۶}

کنگره هفتم، علاوه بر تصویب قواعد بیجینگ، در قطعنامه ۲۱ خود ضرورت تهیه و تنظیم قواعد ناظر بر حمایت از صغار محروم شده از آزادی را نیز مطرح کرد. شورای اقتصادی و اجتماعی نیز به نوبه خود طی قطعنامه‌ای در تاریخ ۲۱ مه ۱۹۸۶ از دبیرکل خواست تا گزارشی را در مورد تلاشها و پیشرفتهایی که برای تنظیم این قواعد صورت گرفته است تهیه نماید و به کمیته پیشگیری از جرم و مبارزه با بزهکاری ارائه کند.

۲. در این قطعنامه، همچنین از کنگره هشتم خواسته شد تا طرح قواعد مزبور بررسی و متن نهایی آن پذیرفته شود.^{۷۷} «قواعد ملل متحد راجع به حمایت از صغار محروم شده از آزادی» از تصویب این کنگره گذشت و طی قطعنامه‌ای در ۱۴ دسامبر ۱۹۹۰ به تصویب مجمع عمومی نیز رسید.

بخش اول این قطعنامه (چشم‌اندازهای بنیادی) سلب آزادی از

۷۶. برای ملاحظه کل متن این قطعنامه رک. Compendium of United Nations standards and norms in crime prevention and criminal justice, op. cit.

۷۷. برای ملاحظه کل متن رک. همان.

صغار متهم یا بزهکار را به عنوان آخرین راه حل توصیه می کند؛ در ماده ۳ این متن اشاره شده است که هدف این قواعد، تنظیم قواعد و مقررات حداقل برای حمایت از صغاری است که آزادی آنان سلب شده است؛ و از دولتهای عضو دعوت شده است که این قواعد را حتی المقدور در قوانین و مقررات داخلی خود وارد نمایند... در بخش دوم (اهمیت و اعمال قواعد) از جمله به تعریف مفاهیم سن صغر (کمتر از ۱۸ سال) و سلب آزادی (یعنی هر شکل از بازداشت، حبس یا نگهداری شخص در یک مؤسسه عمومی یا خصوصی که وی بنا بر میل خود نتواند از آنجا خارج شود و مقامی قضایی، اداری یا سایر مقامهای رسمی آن را صادر کرده باشد) پرداخته شده است. بخش سوم (صغار در وضعیت دستگیری و توقیف و صغار در انتظار محاکمه)، در واقع به حقوق صغاری که آزادیشان در این مراحل سلب شده، پرداخته است. در بخش چهارم (سازمان و تشکیلات مؤسسات خاص صغار) آرایش داخلی این مؤسسات و مقررات حاکم بر پذیرش و نگهداری و برنامه بهداشتی، غذایی، تربیتی، آموزشی، مذهبی و اوقات فراغت صغار در مدت حبس و همچنین رعایت و حمایت از کرامت انسانی و حقوق فردی اساسی کلیه صغار به تفصیل بیان شده است.^{۷۸}

۳. کنگره نهم (۱۹۹۵) طی قطعنامه ای تحت عنوان «صغار به عنوان قربانیان و مباشران جرایم و برنامه ملل متحد در قلمرو عدالت کیفری: از تصویب قواعد تا اعمال و اقدام» در جهت قواعد مصوب قبلی سازمان ملل متحد، بر پیشبرد اقدام های جایگزین کیفر سالب آزادی، غیرقضایی کردن رسیدگی به بزهکاری صغار، روشهای جدید حل و فصل اختلافات در قلمرو جرایم اطفال و نوجوانان، ترمیم خسارات مادی - معنوی اطفال بزه دیده و تسری امداد رسانی و مددکاری اجتماعی به صغار بزه دیده و حمایت حقوقی، اقتصادی، اداری، بهداشتی، اجتماعی و پزشکی از آنان تأکید کرده است. بدین ترتیب، حمایت کیفری و پیشگیری از بزه دیدگی صغار نیز در ابزارهای سیاست جنایی سازمان ملل متحد

78. Cf. Report of the Ninth United Nations congress on the prevention of crime and the Treatment of offenders, op. cit., pp. 24- 29.

صراحتاً مورد تأکید قرار گرفت.

بدین سان، نظام کیفری، چه در جنبه عمومی و چه در جنبه اختصاصی آن، به عنوان هسته اصلی استراتژی کنترل بزهکاری، از جایگاه مهمی در اسناد و مدارک (ابزارهای) سازمان ملل متحد برخوردار است. این سازمان به موازات تهیه و تنظیم اصول راهبر ناظر بر گرایش (بازوری) کیفری سیاست جنایی، اهمیت استفاده از سایر نظامهای حقوقی، از جمله حقوق آداری، حقوق مدنی، حقوق پزشکی، حقوق مالیاتی، حقوق کار،... در مقابله با جرایم و، به ویژه، ضرورت شرکت دادن جامعه غیررسمی، یعنی مردم و تشکلهای مردمی، را در سیاست جنایی به دولتهای عضو خود توصیه کرده است.

گفتار سوم

مشارکت مردم در سیاست جنایی

سیاست جنایی ذاتاً دولتی است، اعمال حق مجازات از وظایف و خصوصیات عمده دولت و حاکمیت ملی است.^{۷۸} لیکن سیاست جنایی به طور کلی، و به ویژه حقوق جزا و تکنیکهای آن، تحت تأثیر عمده‌تأ یافته‌های جرم‌شناسی و جامعه‌شناسی کیفری و بعضاً بنابر ملاحظات اقتصادی و بودجه‌ای، متحول شده است، به طوری که زمینه مشارکت جامعه اصطلاحاً «سیویل» یا «جامعه غیررسمی غیردولتی» را در کنترل بزهکاری مساعد کرده است. مکانیسم‌هایی چون قضاودایی، کیفرزدایی، جرم‌زدایی و حتی نظریه تحدید موارد مداخله نظام کیفری^{۷۹} در واقع متضمن توزیع و تفویض بعضی از وظایف و صلاحیت‌های عدالت کیفری (هسته

۷۸. در این مورد رک. لازرز (کریستین)، همان:

FAYON (f), La médiation pénale, in Archives de politique criminelle, N 14, 1992, pp. 11; Delmas- Marty (M), les grands systèmes de politique criminelle, PUF, Paris, 2ème édition, 1992.

۸۰. در خصوص این مکانیسم‌ها رک. آنسل (مارک)، همان.

اصلی سیاست جنایی) به نظام‌های حقوقی غیرکیفری^{۸۱} و نیز تشکلهای مردمی - به صورت «سازمان یافته» یا «خودجوش» - است. شرکت دادن مردم در عدالت کیفری^{۸۲} و پیشگیری از بزهکاری، یعنی سیاست جنایی مشارکتی،^{۸۳} در واقع بر اساس همبستگی جامعه رسمی (دولت) و جامعه غیررسمی (مردم و انجمن‌های مردمی) است. این «همبستگی» سبب تراکم زدایی از سیستم قضایی و همزمان افزایش کارایی و تسریع عملکرد این سیستم از طریق محول کردن بخشی از وظایف عدالت کیفری به مردم می‌شود؛ و ضمن این که تقلیل بودجه دادگستری را به دنبال دارد، نهاد «قضایی کیفری» را مردمی و اجتماعی کرده، از پیچیدگی و ابهام آن در افکار عمومی می‌کاهد؛ امور مربوط به رسیدگی به جرم و پیشگیری از آن را، از آن جهت که برداشت و طرز تلقی افکار عمومی از بزهکاری و مجازات را بدین ترتیب در مراجع قضایی و رسمی منعکس می‌سازد، کارا تر و به واقعیات اجتماعی نزدیکتر می‌سازد و بدین سان با حمایت و درک عمومی و الحاق بیشتر و وسیعتر مردم به آن روبرو می‌گردد. و بالاخره از همه مهتر سبب می‌شود که بزهکاران بی سابقه و مباشران جرایم کم اهمیت با نهادهای مختلف عدالت کیفری و «رفتارهای قالبی پلیسی - قضایی»

۸۱. همانطور که در مقدمه این نوشتار اشاره شد، پاره‌ای از نظام‌های حقوقی غیرکیفری (مثلاً حقوق اداری) از گرایش‌های سیاست جنایی هستند که در قالب عدالتی غیرقضایی (مثلاً هیأت‌های اداری یا کمیسیون‌های اداری رسیدگی به تخلفات (جرایم خلافی، جرایم صنفی، جرایم اداری...)) در حقوق اداری ایران) و با ترکیبی از دادرسان غیرقضایی (مثلاً کارمندان قوه مجریه) و با آیین رسیدگی و ضمانت اجراهای خاص (غیر کیفری) در مقابله با جرایم خاصی (مثلاً در این مورد، جرایم یا تخلفات اداری) اقدام می‌کنند. برای اطلاعات در این مورد رک. لازرژ (کریستین)، همان. سازمان ملل متحد برای این گرایش سیاست جنایی نیز توصیه‌ها و اصولی را، به عنوان مثال در «اصول راهبردی راجع به پیشگیری از بزهکاری و عدالت کیفری در فضای توسعه و نظم نوین اقتصادی بین‌المللی» (کنگروه هفتم، میلان - ۱۹۸۵) و «توصیه‌های راجع به همکاری بین‌المللی در زمینه پیشگیری از جرم و عدالت کیفری در فضای توسعه» (کنگروه هشتم، هاوانا - ۱۹۹۰ موضوع - قطب‌نامه ۱۴ دسامبر ۱۹۹۰ مجمع عمومی) پیش‌بینی کرده است.

82. Cf. NADJAFIA. (A-H) La politique criminelle Iranienne à l'épreuve des changements politiques, thèse d'état, Université de Pau (France), 1990, pp. 147 et s.

۸۳. رک. لازرژ (کریستین)، همان

روبرو نشوند و با این کار از رفت و آمد آنان در محیط‌هایی که ممکن است، به لحاظ تماس با انواع مجرمان، دارای آثار «جرم‌زا» باشد، نیز جلوگیری به عمل آید؛ بی تردید سیاست جنایی مشارکتی در کاستن تکرار جرم می‌تواند مؤثر باشد.

مشارکت مردم در پیشگیری از ارتکاب جرم، یعنی سالم سازی جامعه و مبارزه با «کارکردهای اجتماعی» که جرم‌زا هستند، یکی از مصادیق سیاست جنایی مشارکتی است.^{۸۴} شرکت دادن مردم یا اصطلاحاً دادرسان مردمی در عدالت کیفری و به ویژه در مرحله محاکمه کیفری (مثلاً هیأت منصفه) و سرانجام اجازه حضور مردم یا انجمن‌های مردمی در اصلاح بزهکاران (زندانیان)، کمک به خانواده آنان، کمک به قربانیان مستقیم جرایم (بزه دیدگان) و قربانیان غیرمستقیم بزهکاری (خانواده یا افراد تحت تکفل بزه دیدگان)،... از مصادیق سیاست جنایی مشارکتی محسوب می‌شود.^{۸۵}

سازمان ملل متحد بیش از دو دهه است که با توجه به تحولات سیاست جنایی و تکنیک‌های اجرای آن و به ویژه با لحاظ اصول و موازین مندرج در اسناد و مدارک حقوق بشری (اعلامیه جهانی و میثاق‌های حقوق بشر)، جایگاه مهمی برای مشارکت مردم در مهار جرم در ابزارهای خود اختصاص داده است و در جهت پیشبرد آن در سطح دولتهای عضو، به

۸۴. در این خصوص رک: گسن (ریموند)، جرم‌شناسی کاربردی، همان: فرجیه‌های قزوینی (محمد)، اقدام مناسب قوه قضاییه برای پیشگیری از جرم، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ۱۳۷۱.

۸۵. در مورد ایران رک: فرهادی مهر (فرهاد)، سیاست جنایی مشارکتی در ایران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشکده حقوق، دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۷۴؛ عطاشنه (منصور)، فصل یا رسیدگی‌های شبه قضایی در مناطق عرب نشین خوزستان، پایان‌نامه کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران، ۱۳۷۰.

تدوین و تصویب «اصول راهبر» نیز پرداخته است.^{۸۶}

الف. مشارکت در پیشگیری

«اعلامیه کاراکاس» (کنگره ششم - ۱۹۸۰) که موضوع قطعنامه مجمع عمومی در ۱۵ دسامبر ۱۹۸۰ واقع شد، بر ضرورت تجدید نظر در استراتژیهای رسمی سنتی مبارزه با جرم که منحصرأ بر معیارهای حقوقی-کیفری استوار است تأکید می نماید؛ «طرح اقدام میلان» (کنگره هفتم - ۱۹۸۵) دولتهای عضو را به تلاش برای شرکت دادن مردم در مبارزه با بزهکاری و پیشگیری از جرم، از طریق بالابردن آموزش مردم در این زمینه، دعوت می کند؛ «اصول راهبردی راجع به پیشگیری از بزهکاری و عدالت کیفری در فضای توسعه و نظم نوین اقتصادی بین المللی» (کنگره هفتم - ۱۹۸۵) به طور گسترده بر مشارکت شهروندان در پیشگیری از جرم تأکید می کند؛ «توصیه های راجع به همکاری بین المللی در زمینه پیشگیری از جرم و عدالت کیفری در فضای توسعه» (کنگره نهم - ۱۹۹۰) نیز در قسمت الف خود، مساعد کردن بستر همکاری مردم در مبارزه با پاره ای از جرایم (مثلاً جرایم علیه محیط زیست) را قویاً توصیه می نماید؛ «استراتژیهای پیشگیری از بزهکاری»، موضوع توصیه های راجع به چهار موضوع مهم کنگره نهم (۱۹۹۵) نیز به شرکت دادن شهروندان یا تشکلهای مردمی در پیشگیری از جرایم خشونت آمیز، جرایم صغار تأکید دارد؛^{۸۷} قواعد ریاض در زمینه پیشگیری از بزهکاری صغار در سطح وسیعی، شرکت دادن مردم و نهادهای مختلف مردمی را در «سیاست جنایی افتراقی» ناظر بر اطفال ناسازگار و بزهکار قویاً توصیه می کند.

۸۶. گفتنی است که شورای اروپا نیز طی قطعنامه ای در تاریخ ۲۳ ژوئن ۱۹۸۳، ارتقاء مشارکت مردم در تهیه و تنظیم و اعمال سیاست جنایی متماثل به پیشگیری از بزهکاری، اعمال جایگزین های کیفری سالب آزادی و تضمین کمک رسانی به بزه دیدگان، خانواده و افراد تحت تکفل آنان را به دولتهای عضو توصیه کرده است.

87. Cf. Report of the ninth United Nations congress on the prevention of crime and the treatment of offenders, op. cit.

ب. مشارکت در عدالت کیفری

مشارکت مردم در عدالت کیفری نیز دست کم در سه قلمرو مهم مورد توجه سازمان ملل متحد قرار گرفته است: شرکت دادن مردم در نحوه اجرا و اعمال کیفر سالب آزادی و جایگزین های آن (قواعد توکیو)، و به ویژه طرز رفتار (اصلاحی) با زندانیان (مجموعه قواعد و مقررات حداقل ملل متحد درباره رفتار (اصلاحی) با زندانیان)؛ شرکت شهروندان در مراجع قضایی خاص رسیدگی به جرایم اطفال و مؤسسات ویژه اعمال تصمیمهای قضایی درباره صغار بزهکار (قواعد بیجینگ)؛ و سرانجام استفاده از انجمن ها و ابتکارهای مردمی در حمایت از بزه دیدگان و اشخاص تحت تکفل آنان (اعلامیه اصول اساسی عدالت درباره قربانیان بزهکاری و قربانیان سوء استفاده از قدرت).

بدین ترتیب سازمان ملل متحد این اندیشه را که به موجب آن، «تأمین و تضمین امنیت مطلوب در مقابل بزهکاری» مستلزم همبستگی و همکاری نزدیک میان «دولت» و «ملت» - که به عبارتی دویله عمده و مکمل یک جامعه انسانی متشکل محسوب می شود - است، در مرحله «ابزارمند کردن» و «پیشبرد» سیاست جنایی سنجیده، روزآمد و کارا در سطح دولتهای عضو خود، به صورت گسترده مورد توجه قرار داده است.

نتیجه

کار تهیه و تنظیم اصول راهبر «سیاست جنایی بین المللی» که همه کشورهای عضو جامعه جهانی، برای کنترل جرم، از آن به عنوان یک مدل الهام بگیرند، اندکی بیش از یک سده پیش آغاز گردید. عصر «ملل متحد» بی تردید نقطه عطفی برای این کار محسوب می شود. سازمان ملل متحد بزهکاری، و به ویژه اشکال سازمان یافته آن را عاملی مؤثر برای نظم عمومی دولتها و در نهایت خطری برای صلح و امنیت جهانی و مانع مهمی برای توسعه و پیشرفت کشورها و شکوفایی و نوآوری انسانها تلقی می کند. براساس همین تفکر بود که این سازمان تلاشهای خود را از یک

سو، برای «قانونمند کردن رفتار دولتهای عضو»^{۸۸} و از سوی دیگر، برای «ابزارمند» کردن کنترل پیشگیرانه و سرکوبگرانه اعمال مجرمانه شهروندان دولتهای عضو آغاز نمود. بدین ترتیب، سیاست جنایی در مفهوم «موسع» آن، که در چارچوب سیاست اجتماعی قرار می‌گیرد، مورد توجه «مراجع تخصصی» سازمان ملل متحد قرار گرفت.

«ابزارسازی» و تنظیم «اصول راهبر» برای سیاست جنایی مطلوب سازمان ملل متحد، ابتداء با ابتکار و همکاری دولتهای اروپایی عضو شروع شد، لیکن به نظر می‌رسد که در سالهای اخیر سایر اعضاء سازمان ملل متحد نیز کم و بیش در تکمیل و پیشبرد این سیاست جنایی و جهت‌گیری‌های آن مشارکت دارند یا لاقلاً زمینه این مشارکت مساعدتر از گذشته شده است. تهیه و تنظیم سیاست جنایی واحد برای کلیه اعضاء جامعه جهانی که در آغاز کار، مورد علاقه بعضی دولتها و متخصصان حقوق و سیاست جنایی بود، امروزه تحقق ناپذیر می‌نماید، اما آنچه که ضروری و در عین حال میسر می‌نماید، هماهنگ و حتی المقدور نزدیک کردن^{۸۹} «اصول راهبر» سیاست جنایی دولتها - با حفظ ویژگیهای سیاسی - فرهنگی آنها - از طریق الحاق به «سیاست جنایی سازمان ملل متحد» است، که اصول راهبر آن با عنایت به همین ویژگیها و با مشارکت فعال دولتها تنظیم و تصویب گردد.

بزهکاری، پدیده‌ای جهانی است. منطقه‌ای و بین‌المللی شدن پاره‌ای اشکال آن - به ویژه پیدایش و گسترش سازمانهای جنایی - غیرقابل انکار و خطر آن برای حاکمیت ملی دولتها و در عین حال برای امنیت و صلح جهانی بیش از همیشه است. تبادل نظر و تجربه بین دولتها

۸۸. رک. ممتاز (جمشید)، تدوین و توسعه حقوق بین‌الملل کیفری، مجله تحقیقات حقوقی، شماره ۱۵، سال ۷۴-۱۳۷۳، ص ۱۳۳ و بعد؛ نجفی ابرندآبادی (علی حسین) و خزانی (منوچهر)، درآمدی به قانون بین‌الملل جزا، مجله حقوقی، شماره ۱۸-۱۹، سال ۷۴-۱۳۷۳، ص ۲۳۹ و بعد.

89. Cf. Delmas- Marty (M), Pour un droit commun, Paris, Edition Seuil, 1994.

در چارچوب کنگره های پنج سالانه یا اجلاسهای مقدماتی آن، یا در اجلاسهای کمیسیون پیشگیری از جرم و عدالت کیفری سازمان ملل متحد و مشارکت در فعالیتهای بخش پیشگیری از جرم و عدالت کیفری و مطالعات مؤسسات آموزشی - پژوهشی تخصصی وابسته و پیوسته، بی تردید در هموار کردن زمینه الحاق آنها به اصول اساسی سیاست جنایی این سازمان و پیشبرد روح و اصول عمومی آن در سطح ملی و بین المللی، به منظور کنترل هماهنگ تر و مؤثرتر بزهکاری، مفید به نظر می رسد.^{۹۰}

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

۹۰. بند ۵ اصل ۱۵۶ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، یعنی «اقدام مناسب برای پیشگیری از وقوع جرم و اصلاح مجرمین»، که در واقع برگردان فارسی عنوان کنگره های پنج سالانه سازمان ملل متحد است، بیانگر آن است که نویسندگان قانون اساسی ایران نیز از اصول سیاست جنایی این سازمان و جهت گیریهای آن مطلع بوده اند، رک: نجفی ابرندآبادی، جرم شناس، صاحب یک تخصص علمی یا صاحب یک کار حرفه ای؟، مجله کانون وکلا، شماره ۶-۷، سال ۱۳۷۱-۷۲، صص